

Çesk Gjoni

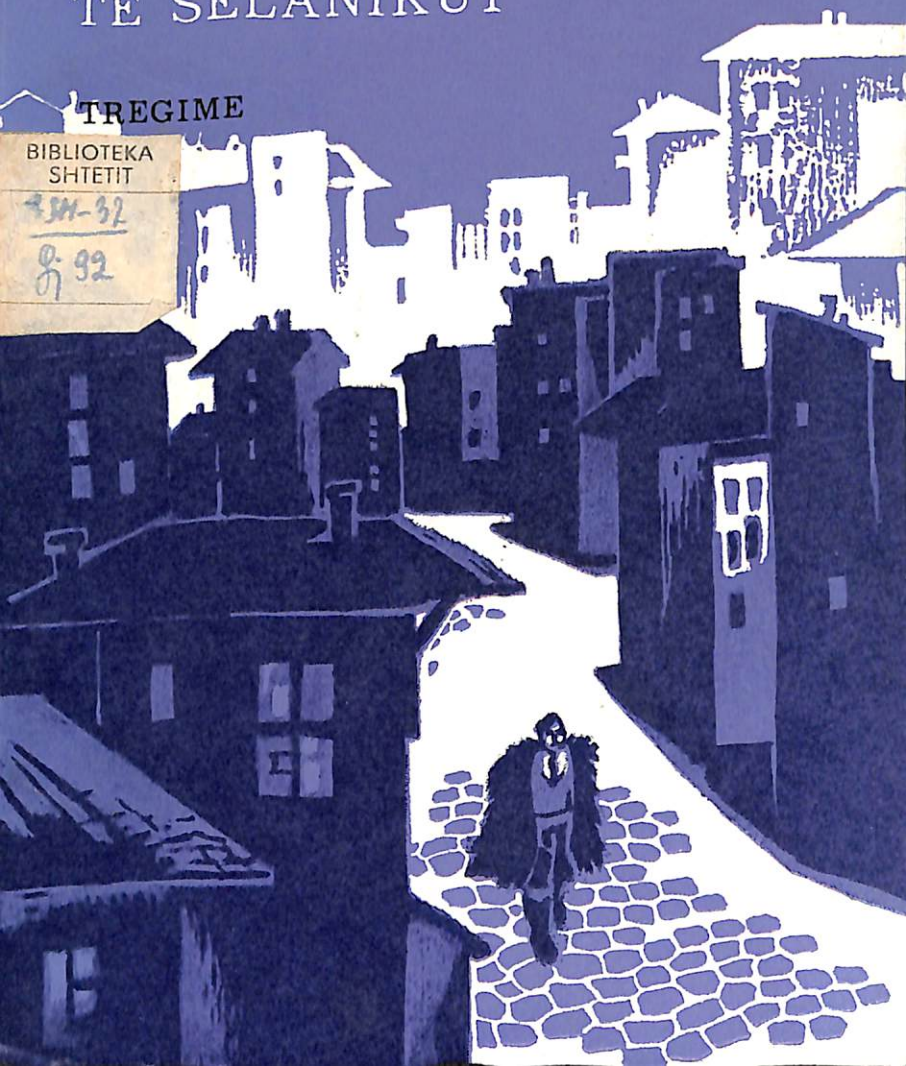
NË RRUGËN «ÇIMISKO»
TË SELANIKUT

TREGIME

BIBLIOTEKA
SHTETIT

331-32

8-92

vendi i tij, të cilin që shtrënguar ta linte dhe të ikte në dhe të huaj.

*«Në kurbet.
O vajmedet!
Humb vatanin,
Humb një jetë...»*

Kështu thoshte ajo kënga që nuk i ndahej nga mendja atë ditë dhe që e përsëriste me vete për ta pasur si shok me kë të fliste në atë rrugë të Selanikut! Kënga ishte e trishtuar, dita ishte e trishtuar, megjithëse ndriste një diell e hapej një qiell i kaltër e i pastër si asnjëherë. Trishtimi i tij ishte malli për vendin e tij dhe jo më tepër. Hasan Prishtina nuk ishte nga ata që e lëshojnë veten, nuk kishte qenë nga ata që rrezohen. Në jetën e tij nuk kishte pasur rrëzim... Kishte pasur trazira, përleshje, mërzi, gëzime të befta dhe luftë e shpresë. Një jetë e gjallë në luftë... Po ajo kënga që nuk i shqitej nga mendja e përmallonte atë ditë e i digjte sa digjte ai dielli sipër kokës. Krahërorin plagë! Shpirtin plagë! Zembrën të lënduar nga merak për vendin e të parëve të lënë tutje... Ç'bëhej në Shqipëri? Sundonte dhe shtypte Zogun... Kushedi kur do ta shihte vendin! Ai nuk do të kthehej ti shtrinte dorën satrapit, as të pranonte gradë dhe ofiqe... Ai ishte Hasan Prishtina dhe Hasan Prishtinë kishte për të mbetur!

Nëpër rrugë jehoi zëri i bozaxhiut. Bozë dhe limonatë si një kohë, në atë ibrikët e bakërt që ishin një trashëgim turk, në rrugët e Selanikut që po modernizohej. I erdhi ti thërriste atij bozaxhiu, se po i plasnin buzët nga etja, po prapë e la. Ai i

kujtonte vitet e egra të Stambollit, bozaxhinjtë në rrugën e parlamentit, që thërrisnin e përlesheshin njëri me tjetrin kush t'u shiste një gotë bozë deputetëve që u ishte tharë goja nga të hakërriturit atje brenda. Edhe ai kishte pirë në derë të parlamentit e pinin ndofta të gjithë, me përjashtim të dinjitarëve kryesorë, të cilëve bosaxhinjtë u rrinin larg. I erdhni parasysh ajo kohë kur ai nuk pyeste nga dilte fjala e nuk pyeste nga dilte plumbi kur ishte në të mirë të shqipërisë.

... Qylafë e çallma turke në atë sallën e vjetër të parlamentit, që nuk kishte ndërruar shumë nga koha e sulltanëve më të tërbuar të Turqisë, vetëm se kishte veshur përsipër një cohë gjoja evropiane. Ai ishte ndier, me të hyrë atje, si një nga deputetët që do t'i sillte ngatërresa këtij mexhilisi të vjetër, që kishte qenë gjithnjë duhaxhi i sulltanëve. Jo vetëm ai, po gjithë deputetët shqiptarë. Hasan Prishtinës i kujtohet si e shanë Ismail Qemalin në mes të të gjithëve dhe si e fyen më tej... Ai pat nxjerrë koburen për të. Kishte qenë kryekërçyer dhe tani, ndërsa ecte nëpër rrugët e Selanikut, nuk pendohej aspak që kishte vepruar ashtu në atë kohë. I kishte thirrur në dyluftim ata që tërboheshin kundër Shqipërisë dhe shanin shqiptarët. Gazetat turke flisnin me zemërim për këtë deputet kokëngjeshur, që guxonte të mbante një qëndrim të tillë në Turqi. Kundër kujt ngrihej ai? Kundër Turqisë? Po a e dinte ç'ishte Turqia? Shqipëria nuk do të rronte dot një ditë pa hirin e Turqisë mëmë!

Nuk kishte dashur të mbajë festën e turqve në parlament dhe as të flasë turqisht. I vjen e gjallë ndër veshë thirrja e deputetëve, ajo britma e tyre e potershme për t'i prerë fjalën.

— Turqisht! Turqisht!
— Nuk e marrim vesh atë gjuhë arnautësh!
— Kam me vete përkthyesin! — I ishte përgjigjur Hasan Prishtina.

— Ajo gjuhë arnauti na fyen...
Ky kishte qenë kryeministri, një njeri që Hasan Prishtina e krahasonte gjithnjë me një farë zvarraniku, se mbështetej fort pas tryezës e madje nganjëherë i mbyllte sytë e sikur e zinte gjumi, I hapte i trembur nga duartrokitjet, ose kur salla gumëzhinte nga të bërtiturat dhe mundohej t'u vinte fre deputetëve, që merrnin e jepnin me gjuhë e me duar.

— Shqipja nuk fyen... Është gjuhë e një populli, siç është turqishtja gjuhë e një populli. Është një gjuhë trimash! Trimi kurrë nuk fyen. Shumë-shumë gjuha jonë mund të jetë e ashpër, por ashpërsia na shkon ne shqiptarëve, sepse na kanë trajtuar e na trajtojnë me ashpërsi...

Hasan Prishtina fliste dhe ndiqte me vëmendje përkthyesin, atë burrë në moshë, që përpiquej t'u jepte fjalëve atë theks të fortë që u jepte fjalëve shqip Hasan Prishtina. Ai i përkthente fjalët, po nuk arrinte t'i ngjasë deputetit shqiptar në atë zjarrin që i shpërthente pas çdo fjale. Po kjo nuk kishte rëndësi. Ishte Hasan Prishtina aty. Përkthyesi thoshte fjalët e tij, ato i dëgjonin deputetët nga ai, ndërsa për të parë shihnin Hasan Prishtinën.

— Ç'kërkoni ju shqiptarët?

Oh, sa herë është bërë kjo pyetje? Sa herë e kanë dëgjuar veshët e plakur dhe tërë ankth të deputetëve turq! Sa herë e kanë dëgjuar ato mure të trasha! Me qindra vjet është përsëritur ajo! Përpjekja shqiptare ka qenë një shqetësim që e kishte munduar çdo çast perandorinë, hap pas hapi! Hasan

Prishtina kishte dëgjuar njëherë se njëri nga udhëheqësit e shtetit turk kishte thënë: «Arnautllëku na ka nxjerrë aq ngatërresa sa më mirë të mos e kishim pushtuar para pesë shekujsh. Jo të mos e kishim pushtuar po edhe t'i kishim dhënë diçka nga tokat tona veç të qetë të na linte. . .»

Një fjalë goje! Një shaka prej të mëdhenjsh që duan të tregohen të zgjuar!

Parlamenti kishte një histori të gjatë e ajo zgjatëj tërkuzë në ato mbledhjet që nuk bënin gjë tjetër veç ndiznin gjakrat e njerëzve. Deputetët shqiptarë e ndienin veten më të fortë, se pas tyre ishte kryengritja e Shqipërisë. Atij që kërkonte ta zvogëlonte atë, Hasan Prishtina i kujtonte aty për aty emrat e Hafëz pashës, Mahmut pashës dhe Dervish pashës, që ishin mbuluar me turp në Veriun shqiptar.

— Ç'kërkoni ju shqiptarët, pra?!

— Mëvetësinë!

Deputetët turq dhe kryeministri marrin një pamje prej të habituri, pamjen e njeriut të çuditur, që pyet se mos ka të bëjë me ndonjë të çmendur. «Pse, a nuk e kanë mëvetësinë shqiptarët? — pyesin ata me vete. — Ky millet gjithnjë ka qenë më vetë! Kur i kemi marrë një grosh na ka vajtur buza prapa! Kur i kemi marrë një nizam, ne e kemi ditur sa kemi vuajtur! Kur i kemi vënë një ligj, ne e kemi ditur ç'kemi hequr! Arnautllëku ka qenë fatkeqësia e Turqisë dhe asgjë tjetër!»

Zgjatën orët dhe ditët e mbledhjeve të parlamentit e të gjithëve u duket se ato i zgjasin deputetët shqiptarë. Çdo gjë duhet të ketë një fund, çdo gjëje i duhet gjetur fundi dhe kryeministri turk mendon se ia gjen fundin edhe Hasan Prishtinës. Ndoft-

ta e mbyll gojën po ta bëjnë ministër... Eh, çfarë shakaje! Eh, si shpërthen Hasan Prishtina pas kësaj shakaje... Po kush i ngjet sot atij kryeministrit të fjetur turk? Zogu! Ahmet Zogu, që shtiret sikur të ofron një karrike dhe të ofron një plumb... Zogu, po Zogu nuk rri ashtu i pëngjumur si ai! I mban sytë katër! Është si një shpend grabitqar...

Zëri i bozaxhiut... I kujtohet ajo ditë në të dalë të parlamentit. Një bozaxhi i mjerë pret te dera të shesë diçka. Ai lutet me gotën e bozës në dorë. E shtyjnë rojet e ai lufton të shesë bozën, pa pyetur për talljet dhe të sharat.

— Arnaut! — ia bën dikush dhe tregon bozaxhiun me gisht.

Hasan Prishtina nuk e lë të kalojë deputetin turk. E shtrëngon fort për krahu dhe e ndal në vend.

— Arnaut je ti? — e pyet bozaxhiun.

— Jo! — ia bën tjetri dhe tund kokën me frikë...

— Dëgjon, efendi? Ky nuk është arnaut! Arnautët nuk katandisen kështu! — i thotë me të ashpër Hasan Prishtina turkut dhe i lëshon krahun.

Ecën rrugës dhe nuk e di pse i duket se dikush e ndjek hap për hap. Kthehet dhe sheh një njeri të çalë me njërin sy të lidhur, që ka ndaluar në një anë e bën të ndezë cigaren. Ecën tutje dhe e harron atë njeri, që nuk i sjell ndër mend asgjë. Shtyhet nëpër ato rrugicat me pluhur të Selanikut dhe shkund rrobet nga një makinë që ecën me vërtik dhe e bën rrugën mjegull. I duket se shkund pluhurin nga kujtimet e tij e sjell në jetë ata njerëz dhe ato ngjarje që e ngritën në këmbë Shqipërinë. Rri ngjitur me Bajram Currin dhe i ankohet se ia hoqën mandatin e deputetit.

— Ty ta hoqën, popullit nuk ia heqin dot!

Është maji i vitit 1912. Behar, të nxehtët si kë-
të ditë!.. Një të nxehtë shqiptar që lind nga krisma
dhe nga duhma e pushkëve të kryengritjes së madhe.
Mbushur Juniku me qeleshe të bardha, e ato janë
shpresa e Shqipërisë!

— Kallaballëk i madh, o bacë!

— Erdhën të provojnë gishtin e pushkës!

Bajram Curri e ka çuditur gjithnjë. Ajo qetësia
e tij e fuste në mendime Hasan Prishtinën. Shpesh
ai thoshte me vete se qetësia e bacës ishte siguria për
të ardhmen e vendit të tyre.

— Folju një fjalë, bre Hasan, se ti je i fjalës.

Hasan Prishtina ngrihet, por mendon se sa punë
bën ai me të folur, po aq bën edhe Bajram Curri me
të heshtur. Plaku kishte një heshtje që fliste thellë,
thellë. Populli ishte mësuar me atë gjuhën e tij të
heshtjes. Bajram Curri thoshte një fjalë, dhe aq
mjaftonte. Kjo fjalë çonte përpara mijërat e malësorë,
që nuk pyesnin ku e kishte çerdhen vdekja...

— Shqiptarë! A na shtron ari i botës?

— Paj besa, kurrë jo!

— A ta lypim lirinë?

— Jo, sa të jenë diell e hanë!

— Kah t'ia mbajmë?

— Pushkën tunkut!

— A na mund mënia e armikut?

— Kurrë, për këtë besë që ka shqiptari!

— Atëherë pushkën, pra!

Ulet përbri Bajram Currit dhe e sheh me bisht
të syrit. Kishte folur ndër parlamente të huaja, ki-
shte folur me prijës të huaj e me njerëz të posteve të
larta dhe kurrë nuk ishte druajtur se mos kishte ga-
buar. Para Bajram Currit druhej... Mustaqet e bu-
kura të plakut sikur shkëlqejnë nga një gëzim, që i

është hapur në tërë fytyrën, dhe Hasan Prishtina qetësohet. Nuk ka gabuar dhe ka folur si duhet. I ndrit fytyra bacës...

— Të lumtë goja, bre Hasan!... Bilbili këndon në të ri, ti ke për të mbetë bilbil edhe në pleqëri...

Bajram Curri ngrihet e pastaj nuk shkon shumë dhe ia nisin pushkët. Ato krismat i kujtojnë se Bajram Curri nuk rron më dhe ai trishtohet prapë. E vrau ai, ai... Në rrezik të madh kishte qenë edhe vetë e mezi kishte shpëtuar në Shkëlzen, në Bradashnicë dhe në Thep të Gjolve... 14 xhandarë pas Hasan Prishtinës, që duan ta çojnë gjallë a vdekur ndër këmbët e mbretit. 14 xhandarë që turren andej nga strehohet Hasan Prishtina dhe nuhasin zjarret e shuara nëpër shpella.

Ç'moshë kanë ato zjarre? Ç'kohë u ndezën? Xhandarët janë kokëtrashë dhe nuk mund të llogarisin gjër aty ku shtyhen zjarret e kryengritësve shqiptarë... Zjarret janë tepër të vjetra për xhandarët që i numërojnë ditët me gishta... Hasan Prishtinën e kërkojnë shpellave, atë e mban populli në konak! E kërkojnë në konak e ai e gdhin ditën në shpellë... Kapërcen shtëpi më shtëpi e fis më fis...

— A ti je Hasan Prishtina?

— Hasan Prishtina më thonë! — kaq i duhet për të kapërcyer shtëpi më shtëpi e fis më fis. Me këtë emër ai mund të kapërcejë gjithë Shqipërinë e t'u ikë xhandarëve të Zogut... Kapërcen shtëpi më shtëpi, po ajo që lë prapa nxjerr tym. Kapërcen fis më fis, po fisi që lë prapa shkretohet... Hasan Prishtina e sheh që duhet të shkojë në dhe të huaj. Populli e mbrojt pa marrë parasysh shkatërrimin e vet, po ai nuk do ta shkatërrojë popullin. Do të vijë dita që do të kthehet, dhe atëherë nuk do të ketë dert se e dëm-

ton popullin. Atëherë do të fillojë lufta kundër tiranit.

Ai i çali e ndjek prapë. E ndjek apo i bëhet Hasan Prishtinës? Do të kishte shkuar pa i kushtuar vëmendje sikur të mos i kujtohej që ai ishte i veshur me një setër të trashë, apo një farë palltoje. Pallto në pisk të vapës?! I bëhet se tre të tjerë rrinë pas çalamanit dhe duket se kanë të bëjnë me të. Dyshon, po megjithatë ndalon kur i thërret çalamani.

— Si je Hasan Prishtina?

«Qenka shqiptar! Sa mirë!...»

— Të paçim, burrë! Si je?

— Hoqa keq të të gjej...

— Hajërli, për çfarë? — pyet Hasani i habitur.

— Për të të lënë një porosi: «Shqipëria po të pret!» Kështu më thanë kur u nisa.

— Sa të jetë Ahmet Zogu, nuk kam vend në Shqipëri!

Tjetri kafshoi buzën e buza sa nuk iu përgjak.

— Pse e kafshon buzën, o byrazer?

— Syri... Erdha ta shëroj këtu, po m'u bë më keq... Ja, shihe....

Hasan Prishtina nuk luajti, po pa që tjetri u afrua. U afrua dhe ngriti atë shkopin që pat në dorë...

— Ej, ej... — ia bëri Hasan Prishtina pa marrë vesh ç'donte me atë shkop ai njeri. Kaq tha. Pastaj ndjeu të shtime me armë dhe një therje të fortë pas shpine. Nuk u rrëzua, po shkoi duke u mbështetur pas avllive gjer te një mur që e vishte shemasheku. I hodhi një sy të turbullt rrugës nga po iknin ata që kishin qëlluar mbi të dhe pa çalamanin që hiqte lidhësen e zezë nga syri. Përpëliti sytë me një rënkim të lehtë dhe tha:

— O nënë! Mos më harro!

— E kishte me Shqipërinë, dhe ajo kurrë nuk e harroi...

GJARPËRI I UNORIT

— Mirashi! Bajraktari ta ka vënë synë...

— E di!

Mirashi dhe Prela... Argatët! Mirashi është mbështetur pas sfurkut dhe vështron Prelën plak në sy. Mirashi është rrogatari i ri, Prela i ka punuar të jatit të bajraktarit. Mirashi fërkon kallot e duarve pas bishtit të sfurkut. Janë kallo të reja, po ato djegin si djegin ato të Prelës. Kanë ndarë frymën bashkë. Kanë ndarë djersën e bukës dhe poshtërimin. Poshtërimin?

— Kështu kanë qenë brez pas brezi këta... I ati, gjyshi i tij! Nuk ka si del ndryshe dhe Ukë bajraktari...

— O Prelë! Poshtërimin nuk do ta ndajmë bashkë! O do ta mbaj mbi sup e më humb të mortja për së gjalli, o do të dal me ballë të bardhë... Nuk e merr

time motër bajraktari! As me hatër, as me pahir! E ka një grua në konak! Për grua të dytë plumbin!

— A kishe për të bërë krushqi me derën e tij?

— Kurrë për të gjallë, edhe sikur të ishte beqar! Jemi gjindje e vogël e duam gjakun e shpirtin tonë...

Rrinin në plevicë e jashtë binte borë. Plevica kundërmonte erë bari të thatë dhe erën e plehut që kishte nisur të trashej nënë këmbët e bagëtive. Tutje vinte pëllitja e lopëve të bajraktarit, një pëllitje e ngopur dhe e dembelosur, si ajo e të zotit kur posa ngrihej nga sofra. Ato kafshë nuk do të ngordhnin nga uria, do ta nxirrnin dimrin si jo më mirë.

— Po qe se nuk rresht bora, lopa nuk më del në pranverë e fëmijët nuk më dalin në pranverë, — tha Prela.

Malësori u kthye nga Mirashi dhe e pa në sy.

— Kur të ikësh ti kam për të mbetur kërcu...

Kështu ishte. Mirashi e dinte që plaku do ta kërkonte. Në atë rrethin e njerëzve të kullës së bajraktarit vetëm ata të dy merreshin vesh njëri me tjetrin. E Mirashi priste të errej dhe të ikte. I zoti i kullës ishte i pabesë. Plumbi, thika, helmi ishin një gjë e zakonshme për Ukë bajraktarin. Prandaj Mirashi binte natën në shtresa dhe nuk e dinte a do të zgjohej. Flinin me Prelën në një kthinë poshtë kullës, në një hardallinë të vjetër nga dukej dielli në verë dhe vareshin hejtë e akullit në dimër. «O Prelë! Kur ma ka nda dekikun?» Prela nuk dinte ç'ti thoshte. Mbulohej përsipër me gunën e vjetër dhe njërin sy e mbante hapur... «O Prelë! A më ka ardhë dekiku?» Mirashi ishte hallexhi si gjithë të varfrit që dalin e kërkojnë dheun për të

fituar bukën e kishte shpresuar se bajraktari do të hiqte dorë nga e motra. Në një anë e mbante kjo shpresë, në tjetrën i druhej Ukë bajraktarit.

— Kush ia shtini në vesh time motër, Prelë?

— Keqan Gjeta e Keqan Gjetën e ka futur të të vrasë ! Kur të mos jesh ti e ka rrugën pasqyre për në kullën tënde...

Prelës i dhimbsej Mirashi. Djalë i pashëm, i drejtë, punëtor...

Nuk do ta shikonte më Mirashin! Do të ikte malit e mali, kushedi ku e nxirrte.... Do të ikte një pjesë nga zemra e tij! Do të ikte mish nga mishi i tij! Do të ikte gjak nga gjaku i tij. Gjithë të varfërit kishin një mish, një zemër e një gjak...

Mirashi pret të erret, që të mos bjerë në sy. Mendon për bajraktarin dhe Keqan Gjetën, atë cub që e mban Uka pas vetes dhe e lëshon revan pas gjahut... Mirashi do të rrojë.... Kërkon të rrojë

Është i ri...

Akoma mjekra s'i ka dalë...

Akoma faqja s'i është rrudhë...

Akoma syri s'i është mpakë...

Akoma zemra s'i ka bulëzuar...

— Poshtërimi është plehu i shpirtit, o Prelë, e vorri për së gjalli! Në vorr do të hyj për së vdekuni, kur të më vijë vakti, e Keqan Gjetën, namin e zi të maleve, do ta fus në vorr para vaktit!

Dredh drita e bie hëna mbi mal e mbi borë. Mirashi ndahet me Prelën e merr malin. «Nuk e kisha provuar jetën e kaçakut e duhet ta mësoj, o Prelë! Thonë është e bukur... Thonë është e ashpër... «Le të jetë si të jetë, se unë po e bëj për nderin tim e të maleve!» Kështu ndahet me Prelën e as i dridhet mjekra, as i pikon loti, as i shkon ndër

mend që ka lënë të motrën vetëm në konak me një plakë që e ka kaluar lisin më të moçëm të bjeshkëve...

Bie borë e re e rrugët zihen në gjumin e heshur të dimrit. Bie borë e Mirashi nuk fle, vrrri në vrrri e bjeshkë në bjeshkë. Kërkon Keqan Gjetën e Keqan Gjeta kërkon atë. Cubi emrin e ka cub, se ndejën e bukën e gjumin i bën te Uka bajraktar. Emrin e ka cub, po malet nuk i kërkon si Mirashi... E ka emrin cub, po dredh duhan ballë për ballë me Ukën bajraktar... Vjen një kohë që dimri zgjatet shumë dhe Uka bajraktar nis e mërzitet. Mirashi në mal i pret rrugën e asaj çike që e ka fort për zemër e do ta marrë në konak mbi gruan. Dikush e ka pyetur si do t'i thotë priftit... «Priftit? Do t'i nxjerr butin e rakisë e shpatullën e derrit. Kjo është fjala e parë! Do t'i them se e marr rrogatë si marr burrat e malësisë. Kjo është fjala e dytë! Do t'i vë pushkën nënë hundë, po bëri naze. Kjo është fjala e tretë!» Keqan Gjeta sheh se syri i bajraktarit është veshur me mjegull dhe del nga dera me pushkë në dorë. O vjen me kokën e Mirashit, o vjen pa kokën e vet! Nuk vjen as Mirashi, as Keqani! Vjen zëri i një mortit, që nuk merret vesh mortit i kujt është. Pastrohet jehona e maleve, e atëherë shkrep më shkrep:

- Ohoho! Ç'është pushka, more?
- Ohoho! Kuj iu tha votra, more?
- Kanë vrrarë Keqan Keqin!
- Ja puthsha grykën e pushkës, more!
- Kush e vrau, more!
- Mortja e vet e të zezat që u ka punuar maleve, more!

Bajraktari rri e dëgjon si i dehur. Kur i doli

Keqani nga kulla, iu duk se lëshoi langoin për lepuj. Ashtu ishte vjedhur ai, si duke u mbajtur pas mureve, që mos t'i binte në erë as bajraktari. Langojtë e gjuetisë ia kishin sjellur gjithnjë gjahun te dera. Keqan Gjeta solli mortin e vet. Bajraktari mendon e mendon... Mendja e tij është si një pus i errët që e ndriçon vetëm gjaku... E ndriçon vetëm ëndrra për hakmarrje... E ndriçon dëshira për motrën e Mirashit... A i shkon i vëllai motrës në kullë? A lahet e ndërrohet? A merr bukën e javës e duhanin e muajit? Dikush i thotë se njeriu bre dh e bre dh nëpër shokë e miq, po lidhet për hu të kullës së vet në fund të fundit! Nuk ka derman pa shkuar te kulla e vet! Aty ia vë pritën bajraktari. Vjen një lis me degë... Bajraktari syrin në thepin e pushkës. Vjen një ah me trungun sa nuk e përfshin burri. Bajraktari syrin në thepin e pushkës... Vjen një djalë pa qime në faqe e bajraktari zbraz pushkën! Mo, t'u thafshin krahët, se thave lulen e djalit!

Uka ikën me vrap. Vrapon e ndalet në kullë. Çakairët e ri e qeleshja i janë bërë pis me baltë. Fytyrën e ka dyll, si dylli i bletëve, e kaq është i trembur e i habitur sa nuk është në gjendje të mbledhë veten dhe të shijojë gëzimin. Ai Mirashi iu duk se i ndenji në këmbë dhe nuk e rrëzoi plumbi::

Pastaj ai Prela që e mallkon vetëtimthi:

— O, t'u thafshin krahët! O, e paske vrarë!

Urdhëroi Uka:

— Pastroma tytën dhe hidhi vaj!

— Zotni! Kjo pushkë nuk ma pat zërin e mirë...

— Çiftja e gjuetarit nuk e ka krismën të ëm-
bël...

Prela i merr erë grykës dhe tund kokën. I zo-
ti i ka thënë se dikush tjetër kishte shtirë në egër-
sirat e malit.

— Pushka jote paska duhmë baroti...

— E shkrepë dikë në përrua, — zbehet baj-
raktari.

— A vrave gjë?

— Një rosak të ri... Rosa nuk më ra në dorë, po
dita e gjahut zgjat sa zgjat dimri e ka për të më ra
në dorë... Rosaku ishte aq i ri, sa nuk bën as ta
rjepësh, se të mbeten puplat në dorë... — Tani baj-
raktari e ka mbledhur dhe e ndien gëzimin e gja-
hut që ka bërë.

Prela vetëtimthi vetë me vete: «Si nuk ka një
plumb kjo pushkë! Një plumb qorr të kishte! Një
plumb të ngrënë vitesh dhe të ndryshkur! Nuk do
plumb tjetër mortja e bajraktarit! Oh, t'u thaftë
jeta, o t'u thaftë, se thave lulen e djalit!»

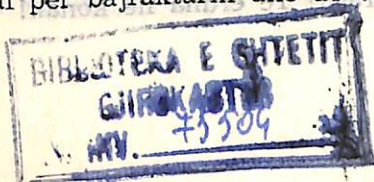
Nga gishti i Prelës nuk drodhi plumbi... Nga
sytë e Prelës drodhën lotët... Oh, t'u thaftë e ze-
za zemër, bajraktar!

— A të kam gjë borxh, o bajraktar?

— Jetën! Kurrë nuk lahesh me borxh me të
parin e vendit, o Prelë! Çfarë mendjeje ke?

— Të kam borxh belin, sfurkun e sopatën, o
bajraktar! Ato po t'i sjell...

Prela i sjell belin, sfurkun dhe lopatën dhe
kris e ikën nëpër natë larg e më larg bajraktarit...
Prapa ndien zërin e tij: «O Prelë! Më ke borxh je-
tën!» po Prela nuk do t'ia dijë kur nuk desh të di-
jë Mirashi për jetën e vet!» Ai do të ikë të tregojë
mal më mal për bajraktarin dhe do të ngrejë ven-

din kundër tij. Do t'u hapë sytë malësorëve të unorit dhe të unorëve të tjerë rreth e rrotull. Gjithë katundet kanë bajraktarin e tyre...

*
* * *

Bora ka zënë të tretet e bagëtisë mezi kanë dalë nga dimri. Ky është çasti më i rëndë i tufave... Kur nuk është as dimër, kur nuk është as pranverë... Dikush i shtrin dorën bajraktarit për një grusht bar e ai e kthen prapa atë dorë, ose e merr me gjithë bagëti. Fati i keq e ka mbuluar unorin! Unori paska lindur pa fat në faqe të dheut e nuk ka pse rron. Bajraktari ka dalë gjallë e shëndoshë nga dimri. Ka vetëm një mërzi, Prelën që mbledh njerëz kundër tij e i ka mbushur malet me kaçakë. Ka një mërzi tjetërsoj, dhe ajo është mërzia e Tringës, motrës së Mirashit. Ajo nuk na qenka më Tringë. Ajo na qenka veshur burrë!

Hyn në kullë të saj dhe i duket gjallë Mirashi. Mirashi në vend! A nuk iu duk se nuk i luajti nga vendi kur i shtiu me pushkë në gjoks? A nuk iu duk se rrinte gjallë dhe e ndiqte prapa tek kthente bishtin nga kulla e vet?

Bajraktari zë e luan me Tringën si macja me miun... Kulla vetëm. E errët... Bosh. Tringa në këmbë para tij e arma tej në gozhdë. Bajraktari e ka një dyshim të vogël. Si nuk po i trembet syri kë-saj çike me çakçir? «E ka ulë kokën, — ngushëllohet bajraktari. — E di se në dorën time se në dorën time është».

— O, Mirash! Të erdha në konak!

— E pashë se hyre, o bajraktar!

— Zërin e ke të ëmbël e mos e dridh si zë gjarpri, se nuk të shkon! Nuk të ka kafshuar gjarpri dhe mishin e ke të ëmbël, — tha me një nënqeshje dinake bajraktari.

— Dhëmbin e gjarprit e kam gjer në kockë, o bajraktar...

Tjetri e sheh dhe e sheh. Gjaku i hip në kokë nga bukuria e kësaj çike të veshur si burrë. Rrobot e burrit sikur i paskan dhënë nur tjetër, më të ashpër, më të sertë, më të dëshiruar për Ukën bajraktar. Ai bën një hap përpara dhe afrohet buzë votrës dhe aty shtrihet. Maja e pushkës së gjatë është varur sipër kokës së tij e bajraktari është i sigurt. Ai është trupplogët dhe duket si një thes në postiqen e votrës. Ai ndien se i ka ardhur dita, se po i vjen dita, dhe kërkon që ajo të zbardhë avash-avash, që ta shijojë më mirë. Zë e përçmon e ngacmon unorasit.

— Sa bagëti ka në unor?

— Një stan, dhe ai i shkretuar...

— Sa kripë?

— Një dorë e më pak se një dorë...

— Po tokë?

— Nuk e kalon pëllëmbën...

— Ta kam falur unorin? — tha bajraktari.

— Nuk falet haku i tjetërkuj, o bajraktar!

E ka syrin pishë dhe mendjen pishë. Mendja i rreh ku t'ia rrasë plumbin bajraktarit... Ku i dhemb më shumë? Ku i dhimbtë të vëllait? Ajo e kishte gjetur pa jetë dhe nuk dinte të thoshte ku i kishte dhembur më shumë të vëllait...

Bajraktari e çik tytën e pushkës me kokë dhe nuk mendon më asgjë të keqe. Vazhdon të keqen me gojë:

— Thonë se qenka veshur një çikë si burrë në katund tonë, o Mirash!

— Kështu ka qenë zakon, kur mbetej shtëpia pa mashkull, o bajraktar!

— Gjynah! Ka qenë vajzë me e pi në gotë të rakisë! Ah! Më kishte një bel sa unaza e gishtit e gishti nuk të hynte në të! Edhe ti bel unaze më ke, o Mirash!

Mirashi shikon me inat.

Uka vazhdon si përpara:

— Trupi i saj posi pisha e drejtë! Kështu ma ke trupin edhe ti, o Mirash!

— Shoh se më ngjaka fort, o bajraktar...

— Bash si me ia pas këputë kokën!

— Të kisha lindur vajzë do të isha si ajo! Linda burrë, o Ukë bajraktari!

Hahen sy në sy dhe hetojnë njëri-tjetrin. Bajraktari se si zë e shqetësohet, po pastaj thotë me vete prapë se nuk është gjë.

— A ka ndonjë hak me marrë ajo vajzë që është veshur burrë? — pyet bajraktari.

— Hakun e të vëllait!

— I vëllai shkoi gjakhumbur, se nuk i dihet gjakësi...

— I dihet, o bajraktar!

— Kush është? — dridhet tjetri.

Nuk merr përgjigje hë për hë. Ka para vetes një burrë që mendon me një fytyrë të zymtë si nata:

«Bajraktari është cub, o kullat e unorit! Bajraktari është tmerr, o njerëzit e unorit! Bajraktari të ka vrarë vëllanë, o Tringa e unorit! Alltia të zbardh faqen, o Tringa e unorit!».

Kështu mendon dhe alltia i zbardh faqen... Vret armikun e të gjithëve.

AMANETI I PARTIZANIT

Rrija në një qoshe dhe shihja dom Injacin me atë Pashukun, që i kishin sjellë për t'i gjykuar në fshat. Priftin e kisha gati përballë, po nuk e ndeshja dot vështrimin e tij, se i mbante sytë përdhe. Desha ta shoh njëherë në bebe të syrit, desha ta shoh si i dridhej bebja e syrit... E merrja me mend gjersa i dridhej trupi, merrja me mend se ashtu duhej t'i tronditeshin edhe sytë, po sesi më ishte tekur ta shoh aty... Këtu e 30 vjet përpara ia kisha shumë frikë ata sy të turbullt e të vegjël, që i lëvizte shpejt e shpejt nëpër gropëza e pastaj i mekte si i dehur. Në këtë çast më fishkëllonte një shputë e fortë pas veshit dhe e shihja veten tutje pas murit. Kur ngrihesha në këmbë, më digjte faqja dhe më dhimbte fort koka nga përplasja. Prifti nuk ma falte që kisha thyer njëherë padashur një idhull porcelani të shën Mërisë. Kisha jonë kishte qenë e vegël dhe nuk kishte asnjë orendi ose zbukurim, veç

një krishti të kryqëzuar në mur dhe atij idhulli të shën Mërisë, që rrinte aty mbi atë altarin prej druri të gdhendur keq, ku prifti çonte meshën. Prej asaj dite që theva idhullin nuk pat kurrë paq për mua dhe prifti më rrihte ku të më zinte. Më parë e shihja rrallë nëpër rrugët e fshatit, po që kur më zuri belaja me atë shën Marinë, ai më dilte ku nuk e prisja. E di si shkoja rrugës? Si ai që ruhet nga qentë! I bëja sytë katër dhe kokën e sillja rrotull si të ishte diçka që kthehet nga të duash. Më kishte futur tmerrin! Më dilte në udhë dhe unë ngrija. I ikja babait e vëllait të madh, kur kisha bërë ndonjë prapësirë, e nuk kthehesha gjer në mbrëmje vonë në shtëpi e shpëtoja pa u rrahur. Prifti më gozhdon-te në vend me ata sytë e tij të turbullt e nuk isha në gjendje të bëj një hap pa ngrënë dackat e tij. Ndofta ma kishte fajin nëna e gjyshja, që më tremb-nin me ferrin dhe më thoshin se duhet t'i bin-desha dom Injacit si zotit! «Mjaft më, o padre, të paçim! — i thoshin fshatarët që donin të më shpë-tonin nga ai. — Mjaft më! Edhe qoftëlargu të ishte do të qe shpaguear gjer tani!» Unë nuk u shpago-va kurrë me dom Injacin dhe atë nuk mund ta harroj. Tani, që e shoh këtu me sytë përdhe, më bie ndër mend që ai kishte një fytyrë të butë e të ëmbël me fshatarët, kishte një zë të mekur e të dhembshur kur predikonte, po të gjitha këto ndry-shonin kur më dilte përpara dhe më rrihte. Ndry-shonin këto edhe kur vinte të kërkonte hakun e ki-shës dhe të merrte paret e atyre që u bënte shërbi-met e fundit. Tani e sjell ndër mend që prifti nuk ndryshonte në këto raste nga bakalli që kishim në fshat, nga ai Selimi me sy çakërr, që numëronte paratë pas banakut me një sy dhe tjetrin e mbante

nga ne, që rrinim te dera. Derri i derrat! Na vidhte në kandar e na vidhte haptas. Oka e tij nuk ishte okë e kripa e tij nuk ishte kripë! Për sheqerin nuk di ç'të them, se në atëherë nuk kishim para për sheqer... Bakalli na vidhte në peshë e na e shtrenjtonte mallin, prifti e shtrenjtonte hakun e kishës! Tani mendoj që prifti e bënte si s'ka më mirë punën e bakallit dhe bakalli mund ta bënte si jo më mirë punën e tij! Ai më rrahu e më rrahu sa mban moti i gjatë, po njëherë m'u mbush mendja dhe qëndrova. Atëherë që qëndrova më rrahu im atë... Ja, sikur e shoh priftin, atë ditë që qëndrova... Ai më afrohet, më afrohet... Unë kisha me kohë diçka në mendje dhe ia shkrepë në fytyrë:

*Dom Injaci
Kokë tullaci!
M'i ke faqet,
Si mullaqet!*

U hutua, u zbe dhe shoga e tij e rumbullakët sikur u bë e bardhë nga zemërimi dhe të hutuarit. Kurrë nuk e kishte pritur këtë gjë nga një fëmijë që e kishte rrahur një vit të tërë! Nuk kaloi shumë dhe e pashë të vijë drejt meje me atë veladonin që ia merrte era kur ecte me të shpejtë dhe kur zemërohej. U ula dhe rrëmbeva një gur. Sa vjeç e rrëmbeva si burrë! Aha! Dikërka të kthejë shpinën edhe dom Injaci! Aha! E njihka frikën! Prifti ik e unë pas tij, me gurin në dorë dhe duke thirrur si i marrë nga gëzimi:

*«Dom Injac,
Kokë tullac...»*

Kështu gjer në kishë, po brenda nuk ma mbajti të futem. Në darkë më rrahu aq keq im atë, sa ndenja tri ditë në shtrat. Po nuk më erdhi fare keq, se gjithë fëmijët e fshatit e kishin mësuar bejten time për dom Injacin. Unë isha shumë krenar për ato katër vargje, të cilat nuk do t'i ndërroja me asgjë në botë. Ç'ndodhi pastaj? Pastaj erdh çlirimi dhe dom Injaci u bë i butë, i butë...

— Sot do të heqim qafe dy ferra... — më pëshpëriti dikush te veshi, po unë nuk e pashë kush ishte ai që rrinte pranë meje. Nuk ia ndaja vështrimin dom Injacit, që nuk i kishte ngritur asnjëherë sytë.

— Dora e priftit e dogj njëren nga stallat...

Tani kthehem dhe e vështroj atë që më flet. Është xha Marku dhe, kur flet ai unë, nuk dyshoj për asgjë. Kështu duhet të ishte gjersa fliste xha Marku dhe kështu ishte gjersa prifti me atë Pashukun ndodheshin në bankën e të akuzuarve. Njëra nga stallat ishte djegur para katër muajsh dhe do të digjej edhe tjetra po të mos ishin kooperativistët. Roja e natës ishte munduar dhe nuk kishte arritur ta shuante zjarrin. Dikush kishte hedhur një bishtë cigareje në të ngrysur..., Ja lanë fajin rojes! Apo nuk tymoste ajo pipa e tij si furra e gëlqerës! Ai kundërmonte nga duhani dhjetë hapë larg! Apo nuk m'i kishte ata mustaqet e dendura të verdha sikur t'u kishte rënë sarillëku! Ia lanë dhe nuk ia lanë fajin rojes! Mbet pezull disa javë djegia e stallës, gjersa u kap prifti. Askush nuk kishte thënë se ai e kishte djegur stallën, po kur e panë në bankën e të akuzuarit atëherë të gjithë e besuan se ai e kishte vënë zjarrin! U erdh madje

inat që nuk u kishte rënë ndër mend menjëherë për dom Injacin:

— Ngrihuni, i pandehur!

Dom Injaci ngrihet dhe tregon si e ka djegur stallën.. Ja, me ndihmën e atij Pashukut... Pashuku është një thatim e një i mbrapshtë, që të vret sytë ta shohësh. Nip kulaku, dajën e ka pasur me bandat, gjersa mbet në një qoshe pylli. Një vëlla në burg për vjedhje. Pashuku e ka kallëzuar priftin... Pashuku ka marrë të holla nga dom Injaci po nuk e ka vënë zjarrin vetëm për të holla... Ai e urrente këtë jetë, urrente kooperativën, urrente... Fshati nuk kishte menduar në fillim për dom Injacin, ama për Pashukun kishte menduar... «Ai e ka vënë zjarrin! Pashuku! Roja e stallave pi duhan si mushku i Ndocit të Marash Ndocit, ama e pi jashtë stallave... Turrjuni Pashukut, se i vjen era blozë...»

— I pandehur! Na thuaj si deshe të arratisesh...

E mbaj mend atë natë. Ishte një natë me shi dhe ujët më hynte në çizmet e gjata të peshkimit nga mushamaja që më shkonte sa andej këndeje nga era. Isha i lodhur dhe i mërzitur... Nuk na kishte ecur gjuetia atë natë. Një ditë më parë nuk dinim ku ta fusnim peshkun, atë natë vetëm na hyri shiu gjer në palcë... Ecja bregut të lumit dhe matanë ish-te kufiri. Kur vija natën këndeje, merrja me vete ose fenerin, ose elektrikun e dorës, po atë çast nuk i kisha asnjërin. Ecja nëpër atë terr sa me të futë gishtat në sy dhe shpejtoja të arrija në shtëpi, që të ndërrohesha. Ai drej shiu nuk më harrohet... pllaq-pllaq, pllaq-pllaq, — dëgjoj hapa para meje dhe mezi shquhet një si formë njeriu, që më vjen përballë. Hija rri dhe pret pak hapa larg meje.

Pres dhe unë. Në një shkrepimë, hija më duket si prifti, po prapë nuk dua ta besoj që ka dalë jashtë në këtë drejtë kohë. Pastaj ai kurrë nuk është shtyrë shumë kënde.

Ai përballë më përshëndet duke lëvdur Jezu Krishtin dhe mbetet keq kur unë nuk ia kthej përshëndetjen. E marr vesh që është prifti dhe se ç'më shqetëson përbrenda.

— Asht kah vdes Ndoci i Prekolajve dhe më duhet të shkoj në këtë qamet, — dëgjoj zërin e priftit dhe diçka më shtrengon në zemër. Ndocin e Prekolajve e kisha takuar shpesh dhe nuk kishte dy ditë që e kisha parë shëndoshë e mirë.

— Vdekjen e kemi borxh dhe ajo nuk pyet për të shëndoshë e për të rinj, — dëgjoj prapë priftin dhe turbullohem edhe më shumë. Nuk dua të flas me dom Injacin dhe nuk dua të di në po vdes apo nuk po vdes ai burrë i mirë, që kish emër në fshatin fqj. Prifti më kalon përpara me kokën ulur, ja, tamam si rri tani para trupit gjykues, dhe unë bëj të shkoj në shtëpi, po nuk më çojnë këmbët. Se si më vete ndër mend që prifti më foli i pari dhe ndjeu nevojën të thoshte se ku po shkonte. Ai ndof-ta dhe nuk më kishte njohur në terr e në shi. Pse foli atëherë? Ai vidhej dhe se ç'fshihte... Si t'ia bëja? Shtëpinë nuk e kisha larg tani, po postën e kisha gati gjysmë ore larg. Të hyj në shtëpi, a të vete në postë? Ia mbaj nga posta. Gjej dhe operativin e zonës aty. Para së gjithash i pyes për Ndocin e Prekolajve... Operativi qesh kur i tregoj si kisha takuar priftin. «Ik në shtëpi dhe ndërrohu, — më thotë. — Ai Ndoci i Prekolajve ka për të ta sjellë këtu priftin!» «Priftin nuk e kam dajë, që të

ma sjellë mua», i përgjigjem unë dhe marr vesh çdo gjë.

— Ku të zunë, i pandehur?

Ah, ia pashë sytë! Iu drodhën, qenit. Iu drodhën kur iu kujtua si e kishin zënë kur përpiquej të rrëmbente një varkë. Kishte dashur të thyente zinxhirin me të cilin lidhej varka...

— Varkën nuk e ruan zinxhiri, i pandehur! E ruan populli! Nuk e dije ti këtë?

E kishte ditur, po nga do t'ia mbante? Pashuku ishte kapur dhe Pashuku nuk kishte si të mos e kallëzonte. Kishte hedhur zaret! Të dalë ku të dalë!

Dikush tallet nga salla dhe thotë se dom Injaci kishte dashur të shkonte të merrte bekimin e Pashës, po ndërhyr kryetari i gjyqit dhe të gjithë heshtin. Tani dom Injaci na ka kthyer shpinën. Mua më duket se trembet më shumë nga ne se sa nga trupi gjykues. Dhe kështu ishte. Githë kohën që do të vazhdojë ky gjyq ai nuk do të guxojë të kthehet nga salla!

— Na ka frikë,... — më vjen një tjetër pëshpëritje në vesh dhe unë shoh si puqen mendimet e mia me të atij që më rri afër.

— Na ka frikë! — i përgjigjem unë dhe ndiej një kënaqësi të patreguar, që ka ardhur koha që ai njeri i zi të trembet nga populli, të cilin e kishte trembur me vjet e mot. Ai ua di forcën gjyqtarëve që ka përballë, po trembet nga ne, se e di që forca e tyre rrjedh prej nesh, prej popullit. Kështu mendoj me vete dhe ndjek me kureshtje se çfarë thotë prifti. Pas pak do të më duhet edhe mua të dëshmoj si e kam parë priftin atë natë në shi dhe, të them të drejtën, kam një farë turbullimi, se nuk do ta për-

shkruaj dot ashtu siç duhet. Po të më lejonin, unë do të flisja më shumë se për atë natë, do t'ia nisja që nga koha kur kisha thyer idhullin e shën Mërisë.

— Më të madhen e kanë lënë për në fund, — më thotë në vesh ai që kam pranë, dhe unë e shoh që ai burrë dinte më shumë se unë rreth këtij gjyqi. Ai vazhdoi të më pëshpërinte:

— Atë vrasjen me të pabesë të Gjelosh Vuksanit... Nuk paskan qenë fjalë në erë ato që pëshpëriteshin. Po kishte shkuar shumë kohë... Koha e mbuloi, koha e zbuloi...

I rashë me bërryl të heshtte. Kryetari i gjyqit m'i kishte mbërthyer sytë e po bëhej gati të më tërhiqte vërejtjen. Tani ndihem, edhe më i turbulluar, se diku aty në sallë kam parë nënën plakë të Gjelosh Vuksanit. Kthehem dhe e shoh që rri në një anë me faqen mbështetur në njerën dorë e me sytë nga prifti. Pastaj luan nga vendi dhe vjen një radhë pas meje. E mban prapë njerën dorë në faqe, ndërsa tjetra i dridhet në supin tim. E ndjek me bisht të syrit atë dorë të plakur që dridhet, atë dorë të mbledhur grusht, dhe më bie ndër mend se në trupin e të birit kishte mbetur brenda një plumb nga të armikut, të cilin nëna e Gjeloshit kërkoi t'ia jepnin. E kisha parë Gjelosh Vuksanin të vdekur dhe njerëzit tek e qanin, edhe mua më vinte të qaja... Mbaj mend që kishte apo nuk kishte një muaj që ishte çliruar vendi. Mbaj mend që erdh shërbëtori i dom Injacit dhe e pyeti zonjën e shtëpisë nëse donte t'i bënte shërbesën fetare të birit. Mbaj mend që ajo ia mbylli derën... Ja, ajo që ka grushtin në supin tim...

— I pandehur! Na thuaj si ia kurdise vrasjen Gjelosh Vuksanit.

Dridhet gjithë trupi im dhe unë nuk kujtohem që dridhet dora e plakës që e mban në supin tim. Pastaj dridhet gjithë salla e më duket se ata stolat e drunjte kërcasin aq shumë, sa nuk dëgjohet se ç'thotë dom Injaci. Këtë nuk e kisha pritur kurrë! Nuk e kisha pritur ta gjej vrasësin e Gjelosh Vuksanit te prifti. Ne e dinim që atë e vranë ata banditët e malit. U vranë dhe ata nga forcat e ndjekjes dhe nga populli dhe gjaku u mbeti atyre. Tani duket isha ngritur në këmbë, prandaj më thërrisnin nga të gjitha anët: «Ulu! Ulu!» U ula. Dora e plakës kishte rrëshqitur gjatë kurrizit tim kur isha ngritur e tani e ndieja prapë mbi sup. Ngrita dorën dhe mora dorën e saj mes shuplakave të mia. Ishte e ftohtë akull e unë pata frikë se mos i ndodhte gjë aty. Nuk kishte gjë, vetëm ngrinte. Ngrinte dhe i përshkoheshin të dridhura në ato gishtërinjtë nervozë.

— Nënë! Nënë! — i pëshpërita dhe u mundova t'ia hap grushtin.

Nuk më la.

— Jo! jo!.. — e ndjeva që tha dhe nuk e ngava më. Pastaj nuk e kishte më ashtu të ngrirë atë dorë. Po i ngrohej. «Si duron? Si mbahet kaq mirë? — pyeta me vete dhe ndërkaq më kishin ikur shumë nga ato që kishte thënë dom Injaci.

— Pra, e thirre Gjelosh Vuksanin në qelë, i pandehur?

— Po, zoti kryetar...

— E dehët me alkool?

— Nuk piu, zoti kryetar... Sepse...

— Si iu mbush mendja të vinte në qelë?

— Në mbrëmje kalonte poshtë qelës për në shtëpi të vet. I nxora para Pashukun e ai e ktheu

në rrugë. Unë kisha dyzet kuintalë drithë e qyteti nuk kishte bukë...

— A hyri Gjeloshi në qelë?

— Nuk hyri, zoti kryetar! Nuk i shkante muhabeti me mua dhe më thirri nga oborri.

— A nuk dyshoi në gjithë këtë zemërgjeresinë tuaj, i pandehur?

— Dyshoi... «Dom Injac, më tha, kurrë nuk ke qenë kaq shpirtgjerë! Megjithatë unë po të them se ke dashur t'i dalësh punës përpara. Këshilli i fshatit do të vinte nesër për punë të drithit te ti. Ai do të vijë nesër e do të vendosë ç'të bëjë me drithin tënd...»

— «Me drithin tënd», i pandehur? Kështu të tha!?

— «Me drithin tonë», tha Gjeloshi, — u përgjigj prifti dhe uli kokën.

— Pse tha ashtu?

— Sepse ai gjithnjë thoshte se unë e grabisja fshatin.

— A e grabisje fshatin, i pandehur?

— Përgjigju, i pandehur!

«Na thithte palcën e kockave!» bërtiti dikush nga salla.

Kryetari i gjyqit i ra lehtë tryezës dhe të gjithë heshtën pas asaj zhurme që tërhoqi ajo e thirrura kundër priftit.

Dëgjova prokurorin që dha shifra e përme-ndi vitet e gjata të dom Injacit në fshatin tonë. Megjithëse ato që thoshte ai ishin krejt të sakta, unë prapë se prapë se si mendoja që dom Injaci e kishte rrjepur shumë më tepër popullin.

— Si e vratë Gjelosh Vuksanin?

— Ata të malit ishin brenda dhe shtinë nga dritaret. Pastaj e morën dhe e lanë në përruan përtej katundit...

Mbaruan me priftin dhe me Pashukun. Folën dishmitarët, midis tyre fola dhe unë. Dihet që nuk munda t'i përmend ato dackat e fëminisë. Kur u ula në vend, dridhesha nga inati e ishte dora e nënës së Gjeloshit që më rrasi supin...

Ata që dëgjuam nga prokurori tani nuk më bënin më përshtypje, se dom Injaci ishte zbuluar i tëri para meje. Përpara se të kërkonte dënimin e priftit, prokurori u kthye nga populli, sikur të pyeste popullin çfarë dënimi i duhej dhënë dom Injacit. Atëherë ndjeva që luajti plaka pas meje dhe pashë dorën e saj të shtrirë të hapur. Në pëllëmbë mbante plumbin e të birit. Ai plumb kaloi rresht pas rreshti gjer te trupi gjykues...

...

DITË E NJOHJES

...

«Ai të do dhe... Dhe ti je një copë budallaqe!» më tha Liza mbrëmë dhe iku andej nga fjetoret. Unë ndjenja një copë herë në mensë duke i mbajtur gozhdë në kokë ato që tha ajo. Mëri nuk i mbajta, se nuk mund t'i mbaje mëri për asgjë Lizës. Të thoshte diçka në vesh dhe ia mbathte me të katra. Të ngacmonte dhe ec e zëje... Kështu e kishte Liza. «Hë, malësoret e mia? M'i keni bërë sytë katër! Po u dalin vendit! Po i hani të gjallë këta djemtë e akcionit! Asnjë nuk do të shpëtojë nga ju». «Malësore je dhe ti», mundoheshim ta vinim përpara ne». «Unë? Unë vetëm bëj shaka... Kush llap shumë, nuk gjen burrë...» Kështu ishte në të vërtetë. Fliste pa pushuar dhe nuk pyeste me cilin fliste. E kishte njohur tjetrin një ditë përpara, apo një orë përpara, për Lizën ishte njëlloj. Ne e donim, se fliste pa

të keq, ngacmonte pa të keq. Pa të do të ishim gjetur disi ngushtë ato ditët e para kur erdhëm në aksion dhe nuk njihnim njeri. Fjetoren e kishim të mirë, të pastër, shtretërit të rinj e dyshekët të posashtruar. Mbi to nuk kishte rënë njeri para nësh, e megjithatë Liza do të gjente një shkak për të thirrur ata që drejtonin në kamp që të shtonin edhe diçka në fjetoren tonë. Të gjithë ata që sillte i quante «përgjegjës, shoku përgjegjës» dhe ata vinin e për çudi bëheshin copë për të vënë një palë perde të reja në dritare, apo për të gjetur fotografi me pamje nga deti, siç i donte Liza. «Shoku përgjegjës! Jemi të malit, ne! Nuk kemi det!» Tani mendoj se të gjithë ata që përpiqeshin ta bënin sa më të bukur fjetoren tonë, nuk e bënin vetëm për Lizën, po për të gjitha ne. Tani mendoj se nuk do ta kishim aspak ngushtë edhe pa Lizën dhe do t'ia dilnim në krye edhe vetë, po kur e shihnim që ishte aq e çiltër dhe e afrueshme me të gjithë, na dukej se na kishte çelur dhe afruar edhe ne.

«E shikon atë? Gjithë sytë mbi ty i mban!»
Gërmonim malin sa mundnim dhe mali dukej sikur tallej me në.

Mali ishte mal dhe ne njerëz, që mezi e gërvishtnim me kazmat dhe lopatat tona. Ishte dita e dytë që punonim për trazenë rrëzë malit dhe minat nuk i kishim parë ende. Kur të nisnin ato, mali do të zvogëlohej në sytë tanë dhe ne do të rriteshim para malit. Po, edhe vetëm me kazmën në dorë do të rriteshim para malit dhe do të ishim më të mëdhaja se ai, vetëm duhet të kalonte pak kohë dhe të shihnim sa trase kishim lënë pas shpine.

«E shikon atë? Gjithë sytë mbi ty i mban!»
Nuk e ngrita as koken, as sytë. Ishte dita e

dytë që kishim ardhur në aksion dhe askush nuk kishte pasur kohë të më njëhte, as të ngulte sytë mbi mua. Pastaj e njihja Lizën, se kisha mbaruar tetëvjeçaren me të e tek fliste më dukej sikur fliste kur mësonim në shkollë. Nuk ishte nga fshati im, po nuk e kisha larg dhe na ndante vetëm një përrua. Unë kisha mbaruar kursin dyvjeçar të infermiereve, ndërsa ajo shkollën e mesme bujqësore. Thoshte se do të shkonte për të mësuar më tujtje, sa t'i vinte i vëllai nga ushtria dhe unë e be-soja se do të shkonte.

«Ej, moj! Ej! Me ty e kam!» nuk po më nda-
hej Liza.

Përkrah nesh punonte brigada e Klosit, një brigadë e fortë, e fortë me djem dhe me vajza, aq të dhënë pas punës, sa nuk ua dëgjuam as zërat ditën e parë e të dytë.

«Ej! Ju shokët pa gjuhë!» u thirri Liza pa pyetur që nuk i kishte njohur kurrë. Liza nuk mund të duronte të kishte përkrah njerëz që vetëm gërmonin e gërmonin dhe nuk dinin të flisnin një fjalë shoq me shoq: «Po vajzat ku i keni, morë shokë?» Këtë turn ata të Klosit nuk kishin shumë vajza. Ato që kishin ardhur i kishin lënë në fjetoret dhe në mensë. Turnin tjetër kishin ardhur më shumë vajza se djem nga fshati i tyre, po Liza nuk e dinte këtë dhe nisi të kapej pas këtij bishti. Jo fanatikë, jo prapanikë, jo mbeturinë. Ec e ndale Lizën! Ne ulnim kokat dhe shkuleshim së qeshuri, por kur iu kthyen Lizës ata djemtë e heshtur të Klosit, nuk ndenjëm dot pa i dalur zot, megjithëse e dinim mirë kush e kishte fajin. Po ata djemtë e heshtur të Klosit na pasqeshin qenë të heshtur, sa t'ia dilnin normës dhe ta kalonin normën,

se pastaj... Pastaj ec e hahu me ta! Vetëm njëri, ai për të cilin më kishte ngacmuar kot së koti Liza, nuk bënte zë dhe vetëm vinte buzën në gaz kur haheshim ne me atë shkak të bukur që gjeti Liza për t'u afruar me ta. Them shkak të bukur tani, se në fillim na u duk sikur e teproi, sikur e shkeli, si e shkelte ajo shpeshherë pa të keq. Pra, ai as m'i kishte ngulur sytë dhe, me sa dukej, nuk kishte ndër mend të m'i ngulte kurrë ato. As unë nuk desha që ai të merrej me mua; po një gjë nuk po e merrja vesh: si iu tek Lizës të më fliste pikërisht për të? Ai ishte një djalë i madh, flokëgështenjë dhe me një fytyrë të gjerë e nofulla të mëdha, që e dallonin prej të gjithëve. Kishte ca sy të butë që sikur binin në kundërshtim me fytyrën e tij të pjekur dhe të rreshkur nga dielli e nga puna përjashfa. Sytë i kishte si të një fëmije, të kaltër e të ëmbël e një dalldisje e lehtë endej në to. Gërmoja dhe hidhja sytë nga ai. Tani isha unë ajo që po e haja me sy dhe Liza do të kishte të drejtë të plotë po të merrej me mua me atë gjuhën e saj gjithë humor. Po ajo nuk e kishte mendjen te unë e unë vazhdova ta vështroj gjatë atë djalë, që gërmonte malin me kazmë e kishte ato sytë e butë. E shihja si i tkurreshin muskujt kur ngrinte kazmën, si i tendosej gjithë fytyra e pastaj sikur çlirohej nga një mundim i madh kur e ngulte kazmën në shkëmb. «Një njeri që punon pa hile» thashë me vete dhe qesha, se nuk kisha parë ende ndër ne një njeri që punonte me hile. Po prapë sikur qëndronte ajo që thashë e nisa ta përsëris me vete: «Ai punon pa hile! Pa hile!» Kjo ndodhte ndofta se ai djalë kishte një mënyrë të vetën pune e ajo i delte përmbi muskujt e tij, mbi djersën e

mbi atë fytyrë të tendosur që pasqyronte përleshjen me malin. Dita e punës mbaroi dhe unë ngrita kokën padashur nga ai. Jo, ai nuk kishte sy për mua! E pashë si pastroi kazmën, madje m'u duk se e zgjati me atë të pastruar, pastaj uli kokën dhe vajti pas shokëve që ishin nisur përtej duke ia marrë një kënge aksionesh. Në mensë e kisha përballë dhe e vërejta gjatë gjithë kohës si hante, si e afronte pjatën, si i fshinte buzët me shamë, si e ngrinte gotën e ujit, që e kapte sikur të ishte diçka tepër e rëndë. E zinte me gjithë dorën dhe gota humbiste në dorën e tij të madhe. Jo, ai nuk kishte sy për mua... U zemërova me veten dhe nuk e vështrova më. As Liza nuk më ra në qafë për një kohë të gjatë e unë e harrova atë që më kishte thënë. Puna, jeta në aksion ishin aq të vrullshme, sa një ngjarje ndiqte një tjetër dhe nuk të mbetej kohë të mendoje për gjëra të tilla si shakata e Lizës. Po njëherë se si m'u kujtua dhe nuk nderoja pa ia përmendur.

— Pse më the ashtu për atë nga Klosi?

— Për Ganiun?

— Për Ganiun...

— Kot! Ia këputa kot...

— Këto nuk janë gjëra të cilave duhet t'ia këpusësh kot! — u nxeva unë dhe desha të iki.

Liza më mbajti.

— Shiko, shiko! — tha ajo e habitur. — Shiko! — ia bëri edhe një herë dhe iku duke qeshur. Ajo desh të thoshte se shakaja e saj kishte zënë vend të unë dhe se unë kisha menduar për atë djalin nga Klosi.

Mjaft ditë me radhë nuk i pamë ata të Klosit. Ata punonin tani te ura e madhe, se aty duheshin

djem të fortë për betonin. Ndërsa ne zgjatnim dhe zgjatnim trasenë pa fund. Tani e shihnim se mund të haheshim me malin edhe vetëm me kazmat tona, dhe kjo na gëzonte. Pashdrekeve kishte ditë që binte shi dhe na mbyllte brenda. E kishim zët shiun dhe nuk dinim si ishte e mundur që gjithë paraditen mbante kohë e mirë dhe shkruhej shiu pas punës. Rrinim në fjetore dhe lexonim shtrirë, ose shkonim në klubin tonë të vogël, ku kishte gati për natë diçka në televizor. Në tri-katër ditë do të kishte një mbremje, dhe atë e prisnim me padurim. Unë e kisha harruar djalin nga Klosi; ai tani ishte ashtu si gjithë të tjerët për mua, ishte si gjithë djemtë nga Klosi, që i shihja me njëfarë admirimi kur ktheheshin nga ura të zbardhur nga çimentoja. Kështu dukeshin më të burrëruar dhe ndonjërit i kishin hije ato mustaqet që kishte lënë në aksion. I dukeshin të thinjura e të rënda. Atë e kisha harruar, po Lizën e kisha ndër mend. Mundohesha t'i marr hakun pa të keq, të bëja një shaka me të, ashtu siç bëri ajo me mua, po për dreq asgjë nuk më vinte ndër mend. Nuk isha e shkathët si Liza për këto gjëra.

— Lizë, — i thashë një ditë. — Nuk po llap më ashtu si përpara.

— Po, vërtet... — m'u përgjigj me njëfarë çudie. — Vërtet që jam bërë më e heshtur. Po, mos ma hidh mua...

— Nuk dua të të hedh gjë...

— E di si, moj motër? E di që më ka rrëmbyer puna? Të hyka puna në sy dhe nuk të hyka asgjë tjetër. Sa u bënë që kemi ardhur? Një muaj? Kur shkelëm këtu në fillim, këtë punë që kemi bë-

rë për një muaj nuk besoja ta bënim as për një vit.

Kështu tha ajo dhe unë e ndjeva që fliste me gjithë zemër. Kështu kishte folur gjithnjë Liza, që kur e njihja unë në atë shkollën tonë tetëvjeçare. Edhe kur bënte shaka kështu fliste ajo.

Nuk e la më aq.

— Ndofta nuk të pëlqen që kam heshtur... Mos do të të flas për atë? — ma mori hakun përnjëherësh Liza.

Unë u skuqta dhe ndjeva se desha të më fliste për atë.

— Ai është djalë i mirë! — tha Liza kësaj here pa shaka.

Unë nuk i dhashë përgjigje.

— Ai është më punëtori!..

Unë prapë heshta.

— Ai është...

— Lizë! Ti e paskë njohur goxha...

Sikur e dëgjoj tani të qeshurën e sinqertë të Lizës. Një të qeshur me shpirt e me zemër.

— Budallaqe! Unë nuk u hyj në hak shoqeve! — u tall ajo.

Nuk po e merrja vesh pse kisha nisur të skuqem dhe kur ndodhte kështu e ndieja veten poshtë Lizës. Kur skuqesha nuk i bëja dot ballë asaj, dhe ajo e dinte mirë këtë.

— Ai është djalë i mirë, po këto gjëra nuk sajohen vetëm me zemër, po edhe me mendje, — më tha shoqja dhe që atë çast unë e ndjeva tepër të afërt dhe tepër të ngrohtë Lizën. Ajo mori një pamje aq serioze sa më trembi. M'u duk se gjithë jeta ime do të vendosej në atë çast që fliste Liza dhe nuk di pse ndjeva frikë. Më vonë e kujtova këtë

gast dhe u zemërova vetë me vete që isha trembur. Ku kishte fjalë më me mend se ato që më tha Liza?!

E di ç'do të bëj? Unë do të të njoh me të... Pastaj... Pastaj hidhe vallen vetë...

— Po qe për t'u njohur njihem vetë, — iu përgjigja — dhe m'u duk se e munda atë gjakun e kuq që më ngjitej në fytyrë.

— Ah! Kështu? Kështu është dhe më mirë!

Si i thashë Lizës? Do të njihem vetë me të! Sikur ishim të panjohur njëri me tjetrin aty! Ishte e pamundur të rrinim të veçuar, së na bashkonte puna, mensa, klubi. Pastaj dhe as që donim të rrinim të veçuar. Po, njohjes me Ganiun i jepja një kuptim më të ngushtë, e kisha fjalën te shoqëria. Një mbremje rrinim në klub dhe shfletonim gazetat dhe revistat. Televizorin e kishim mbyllur, se shkrepëtinte dhe kishim frikë se na digjej. Ganiun e kisha përballë me një grup djemsh që ndiqnin një lojë shahu. Ai rrinte pa folur dhe nuk i ndihte asnjërit prej atyre që luanin siç ishte zakon në ndeshjet e shahut. Luanin dy vetë, po në të vërtetë luanin dymbëdhjetë që vështronin përreth! Ai u ngrit e unë kujtova se do të shkonte të flinte, kur m'u afrua. Atëherë e ndjeva që nuk po e vija dot poshtë atë gjakun tim të kuq, që kurrë nuk kisha dëshirë të ngjitej përpjetë.

— Ku e keni atë gjubëshpatën? — pyeti ai me të qeshur.

Liza ishte dezhur, po mua m'u duk se ajo ndodhej aty. Ajo ndodhej kudo ku isha unë dhe, me sa dukej, ajo kishte hyrë e do të hynte edhe më thellë në jetën time. E mora vesh se edhe Ganiu nisej nga Liza për t'u afruar me mua.

— Është dezhur në mensë, — mezi iu përgjigja unë.

— Ç'është ajo revistë? — pyeti ai duke u ulur pranë meje.

Ia zgjata revistën.

— Më pëlqen «Shkenca dhe jeta». Unë jam traktorist, po kam dëshirë të lexoj. Lexoj dhe vjersha... — se si tha ai sikur të fliste për ndonjë faj të tij.

— Edhe unë lexoj, po jo aq shumë...

— Po ajo gjuhëshpata?

Unë e pashë me vëmendje. Kishte ardhur të fliste me mua, apo kishte ardhur të fliste për Lizën?

— Ajo është vajzë e mirë! — thashë unë, se nuk desha ta thërriste «gjuhëshpatë».

— Ajo është e mirë, po dhe ti je e mirë! — më tha Ganiu dhe u ngrit para se ta mblidhja veten.

Atë natë bëra një gjumë të shqetësuar dhe u përpëlita sa andej këndeje. Atë natë e pashë në ëndërr të fejuarin tim, që nuk e njihja dhe që nuk e kisha parë kurrë në ëndërr! Më kishin fejuar fëmijë. Ndofta jo në djep si të tjerat, po fëmijë dy-tre vjetësh. Ajo fejesë u prish, merret vesh, dhë, të them atë që është, babai nuk u treguar kokëfortë. Madje e ndjeva një natë që i tha nënës diçka rreth fejesës sime të vegjëlisë, diçka që e nderoi tim atë. Ai ishte njeri me katër klasë shkollë, po kishte ditur ta hidhte pas shpinës të vjetrën me t'iu dhënë rasti. Dhe rasti iu dha kur u prishën ato fejesat e vegjëlisë. Tani rri e mendoj sa gjë e marrë kishte qenë ajo puna e fejesave në vegjëli, po rri edhe mendoj edhe për veten. Më thoshin se me të mbaruar tetëvjeçaren do të më çonin nuse te ai bu-

ri i panjohur, po unë nuk e di pse nuk e vrisja mendjen për të dhe nuk e besoja se do të bëhesha nuse e një burri të panjohur. Njëherë mbaj mend që erdhi dikush dhe desh të caktojë ditën e dasmës. Babanë e pashë të mërzitur dhe ai u qetësua vetëm kur iku ai malësori që nuk e kisha parë kurrë në derën tonë. Ndjeva që babai i tha se do të më çonte në shkollë dhe se isha ende e vogël për martesë. Ndjeva edhe përgjigjen e atij që kishte ardhur. Dhëndri nuk kishte dert se vajza mësonte apo nuk mësonte! Ai dontë nuse për konak! Nuk e di si u ndanë ata të dy atë natë, po di që babai më tha të nesërmen të bëhesha gati, se do të më çonte në kursin dyvjeçar të infermiereve. Pastaj erdhi ajo dita kur nisën të rrëzohen përdhe fejesat pas zakonit dhe mblesërisë. Kaq për të kaluarën time dhe për të fejuarin tim që nuk e njihja! Tani le të kthehem edhe njëherë te ajo natë e shqetësuar që kalova dhe te ato ëndrrat që pashë. E kuptova pse isha rropatur ashtu dhe pse kisha parë ato ëndrra të frikshme. Ndieja diçka për Ganiu! Kjo ishte! Ndieja diçka për të dhe kisha frikë se do të ma prishte dikush. Po kush mund të ma prishte? Marrëzira! Unë kisha rënë në dashuri... Po ai? Ai më afrohej përherë e më shumë dhe unë e ndieja se këtë doja. Doja që ai të vinte të më merrte për të kërcyer, të më priste kur mbaronim turnin, të më sillte një libër, të më fliste për vete dhe për njerëzit e tij, të kënaqej dhe të gëzohej kur isha e gëzuar unë. Kishte ndodhur e kundërta e asaj që kisha menduar: nuk kishte qenë ai që më kishte tërhequr vërejtjen, po unë e kisha shtyrë të interesohet për mua. Unë, nga ajo lodra e Lizës që nuk di si do të mbaronte! Dukej njeri i mirë, njeri në punë të vet,

njeri i dhënë pas punës, gati i harruar pas saj. «Po të merret kaq shumë me punë, — mendoja, — me mua kur do të merret, po të martohem me të?» Dukej njeri i mirë, po a ishte në të vërtetë kështu? Kur e njoha unë për një muaj? Për një muaj e disa ditë që kishim kaluar bashkë? Njëherë erdhi e më thirri në dhomë natën vonë.

— Eja! — më tha. — Mersini ka thyer këmbën.

Unë u tremba dhe gati e mbulova kokën në në batanije. U tremba për vete dhe për Mersinin. Nuk isha marrë ndonjëherë me thyerje, pastaj më erdhi shumë keq për Mersinin.

— Ku e theu kështu në mes të natës? — nuk iu durua Lizës.

— Doli për të pirë ujë dhe rrëshqiti...

— Aha... — ia bëri Liza dhe më pa me një vështrim kuptimplotë.

Desha t'i them të kthehej, e të dilte sa të vishesha, po nuk po flisja dot dhe e kisha lënë Ganiun në këmbë si ndonjë guak.

— Prit jashtë! Kjo infermierja jote nuk vjen dot me gjithë batanije! — bëri shaka Liza.

Mersini nuk e kishte thyer këmbën. E kishte përdredhur. Ia fërkova, kërkova një shishe dhe e bëra të rrotullojë shputën e këmbës sipër saj. Isha shumë e lumtur që ai kishte shpëtuar me aq dhe as që pyesja tani që shtrëngonte dhëmbët dhe kafshonte buzët nga dhembja. Do t'i kalonte. Të ish- te thyerje nuk do të dija çfarë t'i bëja e do të më duhej ta nisja të mjeku ynë e ai do ta përcillte patjetër për grafi në qytet. Nuk do të kishte kushedi çrëndësi ky rast po të mos lidhej me Ganiun. Se si m'u dha ta shoh, ndërsa ia fërkoja dhe ia lidhja këmbën shokut të tij, dhe mbeta. M'u bë sikur mjeko-

ja këmbën e tij dhe jo të Mersinit! Aq thellë dhe aq në mënyrë njerëzore kalonte dhembja e shokut të ai, sa unë e humba fare. Erdh një çast që më zu krahët dhe më pengoi t'i fërkoj këmbën Mersinit. Shtrengonte dhëmbët Mersini, shtrengonte krahët e mi Ganiu! «Ky është shpirt njeriu! Ky është njeri i mirë! Njeri i dhembshur», mendova dhe atë natë e ndjeva veten shumë të lumtur. Kisha ardhur në aksion dhe as më kishte shkuar mendja ndonjëherë se do të njihja një njeri më të cilin ndofta do të lidhesha për jetë. Po ja si ndodhi... Punonim, rrinim bashkë, lexonim, iknim gjer në qytet dhe nuk i kishim thënë asgjë njëri-tjetrit. Ditët iknin. Erdh dhe ajo mbrëmje kur më shau Liza. Të nesërmen do të niseshim. E kishim mbaruar aksionin. «Ai të do dhe... Dhe ti je një copë budallaqë!» më tha Liza. Dola nga mensa e menduar. Tutje zhdukej silueta e Lizës, që ishte zemëruar me mua. Sipas saj unë e kisha tjerrur gjatë. Sipas saj unë i turrja gjatë punët... A nuk kisha sy? Ganiu ishte pika e djalit! Këto ishin fjalët e saja përpara se të më shante. Më shau se unë i përmenda atë që më kishte thënë dikur për dashurinë. Nuk duhej vetëm pasioni po dhe mendja. Pak a shumë kështu mbaja mend se më kishte thënë. Liza m'u turr dhe më tha se Ganiu kishte dhënë prova sa për të marrë yllin e vajzave e jo vetëm një copë infermiere. Ajo kishte besim të Ganiu dhe te unë. Kishte besim se ne mund të bënim një çift si duhej. «Ai nuk më ka thënë asgjë», — i thashë Lizës përpara se të më shante. «Si të të thotë? Ti m'i rri si një copë akulli!» U enda një copë herë përmes barakave e kredhur në mendime. Po errej krejt dhe në qiell kishte dalë hëna e plotë, që pas pak do ta përfshinte gjithë vendin me

një dritë të zbërdhulët që të ndjell mendime. «Është shpejt...» thashë me vete. Kështu ishte. Sa kishim ndenjur, në aksion nuk mjaftonte për t'u njohur njëri me tjetrin. Kjo le të ishte njohja e parë... Po ta donim njëri-tjetrin ashtu si pandehnim të dy, do ta ndiqnim në anë të anës... «Është shpejt!» thashë edhe një herë më e vendosur se kurrë dhe hyra prapë në mensë. Nxora një copë letër dhe shkrova adresën time, pastaj i thirra Ganiut dhe ai doli me një peshqir në dorë. U turbullua kur më pa dhe qe aq i hutuar, sa nuk dinte ç'të bënte me atë peshqir.

— Gani! Nesër nisemi...

— Nesër! — tha ai i mërzitur.

— Ti në një anë, unë në tjetrën...

— Jo! Jo! — tha ai duke bërë një hap përpara.

Mua m'u lidh diçka në fyt dhe gati përsërita si ai: «Jo! Jo!» Më ndihmuan ata djemtë e Klosit që kishin nxjerrë kokën në dritare dhe na shihnin pa të keq. E tërhoqa Ganiun për krahu.

— Kjo është adresa ime! — i thashë.

— Adresa?! — ia bëri ai si i hutuar.

— Adresa!

— Ç'ta bëj?!

— Me këtë më gjen mua... — mezi i fola.

Ai ma ktheu copën e letrës.

— Unë të gjej dhe pa të! — më tha gjithë gëzim.

Ika. Ika gati me të shpejtë. Po të mos ikja ashtu kushedi se ç'do të bëja... E ndieja që kështu ishte më mirë. E ndieja që ai do të më gjente...

KËNGA E BUKËS SË RE

Po të shikoje nga një anë e horizontit, agimi i ditës së re po vishte velon e bardhë si dëbora. Nata po mblidhte dalngadalë pelerinën e saj të errët. Bardhësia filloi të hynte kudo si një mysafire shumë e dashur për njerëzit. Ajo u tregonte atyre se kapur dorë për dorë me të ishte lidhur një ditë e bukur korriku, një ditë e kulluar si ari. Ajo filloi të zbulojë qiëllin që i ngjante një pasqyrë të stërmadhe, konturet e të cilës mund të ravigëzoheshin vetëm në majat e maleve kaltëroshe. Atëherë njerëzit, në gjirin e ëmbël të këtij agimi, fillojnë menjëherë punët e tyre. Ja, kooperativistët vrapojnë si dhëmbë të verit për në arat ku gruri ka marrë ngjyrë floriri. Të gjithë janë atje, parcelë më parcelë. Një kuadrat i madh are më kallinj buçko

nga shëndeti ka mbetur pa e ndier shijen e draprit të verës. E stërmundon fort etja e të korrurit. Tashmë mëngjesi ia ka nisur me një fëshfëritje të lehtë e diç thotë e kërkon me atë fillad joshës.

Fëshfëritja e atij gruri si det, kokërrzat si flori dhe aroma e bukës së re fton jo vetëm kooperativistët, por edhe këdo që ka shpirt dhe ndjenja të shkojë pranë tij. Ai i bën vend atje në arë kujtdo. Këtë ushtarët e dinë mirë. Janë zgjuar herët sot, më përpara se ditët e tjera. Veshur e ngjeshur për betejën e bukës. Supet e tyre me drapër e pushkë. Flasin e qeshin. Njërit prej tyre i vjen e fejuara sot dhe e ngacmojnë. Ka marrë telegram.

— Asnjë nuk mungon, — u dëgjua një zë. — Edhe Gazmendi me Spiron kanë ardhë!

— Pse nuk e kanë bërë shërbimin sonte? — pyeti komandanti.

— E kemi bërë, — thanë ata.

Ai u afrua pranë tyre.

— Ju duhet të çlodheni. Nuk jeni në gjendje të rriini në këmbë tërë ditën.

— Çlodhja më e madhe, shoku komandant, — ia ktheu Gazmendi, — është kur të mbledhim bukën e re. Si tha komisari? Është «alarm». Do të mungonim ne në alarm?!

— Mirë. Ai drapri tjetër i kujt është? — pyeti komandanti.

— Imi.

— Të dy të tutë?

— Më dhanë një, shoku komandant, që i lëviz paksa bishti. Thashë mos më lë në baltë, prandaj mora edhe këtë tjetrin.

— Drapërinjtë janë të gjithë të rinj, si të paska

qëlluar ty i prishur?! — tha komandanti. — Lëre, lëre njërin, se mos të humb.

— Mirë po nuk dihet, shoku komandant, mund t'i dalë zot ndonjëri atje në arë! Diçka kë ditur edhe ajo vajza e asaj këngës popullore që thotë «Shkon syzeza në arë me korrë/ Me dy drapna për nën dorë». S'i dihet, s'i dihet se kush vjen përmbri Gazmendit, — tha Spiroja.

Gazmendi buzëqeshi. Atë kohë edhe ushtarët bashkë me komandantin ia dhanë një të qeshure me zë të ulët.

Gazmendi vinte me një gjatësi mesatare si trup dhe nuk shquhej aty në mes të rreshtit. Trupin e kishte të lidhur si trekëndësh. Div nga forca, mjalte nga goja. Faqet e tij pak të zeshkëta ishin plot shëndet, «t'i bije njëres i plaste tjetra». Vetullat e tij, që i përthyheshin andej nga fundi në ballin e gjerë, i jepnin fytyrës një pamje të qetë dhe simpatike, gjë të cilën e shprehnin edhe sytë e tij të kulluar, sytë e tij gri. Uniforma e gjelbër i qëndronte kaq mirë në trup sikur të ishte prerë me porosi. Shumë i shkonin shakatë, të cilat gjithnjë i përdorte me vend.

Njëherë ishin në qitje. Në pozicion, atje në poligonin e blertë, i erdhi radha Gazmendit. Ai u shtri, ngjeshi fort bërrylat në tokë dhe shtrengoi kaq shumë pushkën pas supit, sa një qime floku nuk lëvizte. Thua se ishte ngrirë aty në dorën e tij. Bëri thep e shqekës bashkë duke e mprehur më së miri syrin. Qëndroi pak çaste pa marrë frymë dhe ia dha me këmbëzën e shkrepjes tre plumba, që «përshëndetën» tabelën. Lugina ku qe ndërtuar poligoni përçolli edhe jehonën e krismave të pushkës së Gazmendit. Pasi mori vesh rezultatin, shkoi pranë shoqëve.

— Si dole? — pyeti Spiroja, shoku i tij më i ngushtë.

Gazmendi ecte kryeulur.

— U detyrova t'ia lë pushkën tjetrit pa marrë asgjë me vete.

— Si kështu?

— Dhjeta, nënta, teta e të gjitha numrat me radhë duken mikroskopikë që afër, e jo më aq larg sa gjuajta unë.

— Si? Po tjetër herë ti s'ke folur kështu, — ia priti një tjetër.

— Çfarë do të thuash me këto fjalë? — pyeti Gazmendi si i nxehur.

— Tjetër herë ke dalë shkëlqyeshëm, ja këtë dua të them.

— Qe pra, kësaj radhe syri nuk më kapi as krye, as brinjë, as bisht.

— Ti mos u bëj merak dhe mos u nxeh. Tjetër herë mos e lejo të të bëjë bisht plumbi! Fute zemrën e tabelës në bebe të syrit.

— Zemrën?!

— Po, pra, zemrën në shenjës të pushkës. Bile po i lutemi komandantit që ta bësh një qitje jashtë radhe. I themi kështu kolektivisht.

— Jo! Nuk dua sot. Do të kemi prapë qitje!

Këto kujtoi Gazmendi duke parë komandantin.

— Shoku komandant! Ju më mirë ktheni vetëm Spiro! Ai ka qenë pak i sëmurë mibrëmë.

— Spiro! Hyr në fjetore! — urdhëroi komandanti.

— Shërbimin në vendin tim e bëri Gazmendi, as në punë të mos vete?! Kjo nuk shkon. Unë do të vij pa një pa dy. Më besoni, tani në mëngjes unë

jam shumë mirë. — I thoni Gazmendit të rrijë, sepse ai ka bërë dy herë shërbimin sonte.

— Ç'ke me mua!? — i drejtua Gazmendi, — rregullo, more i shkretë, veten tënde! — dhe vështroi eprorin. — Unë nuk kthehem prapa, shoku komandant, — i tha.

— As unë, — nguli këmbë Spiroja.

Komandanti u largua me një ndjenjë krenarie për ushtarët e tij.

— Spiro! Njëmijë herë të porosita që të mos tregosh për punën e shërbimit! — i foli Gazmendi. — A e pe se për pak që duke më ndalur komandanti këtu?

— Ty të vjen e fejuara, dhe ti dashke të më lësh mua në repart. Do t'i them komandantit... Ajo nuk vjen për mua, po për ty. Rri e prite! Ja, t'i them...

— Spirooo! — iu kanos Gazmendi në shenjë qortimi duke ia ndërprerë fjalën.

Dhe erdhi heshtja. Zunë vend secili në rreshtin e tij. U dha urdhri i nisjes. Në njëshkolonë filloi marshimi. Në krye ishin komisarë dhe komandantë.

Porsa arritën u bë shpejt e shpejt organizimi i punës. Parcela e madhe e pakorrur ndjeu mbi tabanin e saj se dikush qëndronte mbi të. Kallinjët e grurit me fytyrë nga njëri-tjetri po shpërndanin sihariqin e të korrurit. Puna filloi. Dëgjohej fëshfëritja e draprit si një melodi e lehtë kënge. Ushtarët hidhnin vallen e korrjes krah për krah me kuadrot. Dielli nxori një vetull tutje në një anë mali dhe në anën tjetër hodhi me përkëdhelje rrezet e tij. Ara-

ve me grurë u ishte ndryshuar pamja. Ishte ndezur një mozaik ngjyrash në fushë.

— Në arë u dukën edhe katër brigada me kooperativistë. U printe kryetari. Fill pas tyre fusha u mbush me cicërimat e vogëlushëve. Kryetari, i gëzuar së tepërmi për këto forca të «pazbuluara», fërkonte vazhdimisht duart, e për një çast nuk po u besonte syve. Turma oshëtinte si valë deti.

— Ouu, ç'paskeni punuar kështu, o komisar! — foli kryetari me atë lumturinë që i shndriste në sy.

Komisari drejtoi trupin, lidhi dorëzën e grurit të korrur dhe e futi në tufë. Kur erdhi kryetari, ai u përshëndet me të dhe iu përgjigj.

— Nuk është punë e komisarit kjo, joo! Është puna e djemve tanë, — dhe me dorë tregoi ushtarët.

— Më ju lumtë, o çuna! Rrofshi e qofshi e gëzofshi gjithmonë të ritë tuaj! — uroi kryetari me zë të lartë dhe i tha komisarit: — Tani ushtarët le ta ndërpresin punën, se do ta përfundoj me forcat e mia. Ju faleminderit shumë.

— Pa dale ta dëgjojmë zërin e masës ç'thotë! Ata pyet, jo mua!

Komisari bëri me dorë të afroheshin ushtarët. Pak e nga pak u mbloodhën të gjithë.

— Çuna, filloi kryetari. — Në emër të kryesisë ju falënderoj nxehtësisht. Tani erdhën forcat tona, prandaj duhet ta lini punën. Gati gjashtëdhjetë përqind të sipërfaqes së parcelës e keni korrur. Edhe njëherë ju them: Ju lumtë! A jeni dakord me propozimin tim, more djem?

— Jooo! — buçitën njëherazi e prerë zërat e ushtarëve.

— Siii? — ia bëri kryetari.

— Jo, more shoku kryetar, jo dhe jo! S'iu durua pa folur Gazmendit. — Jemi njerëz të tillë ne që çdo punë, kur e nisim, e shpitem gjer në fund. Ju, o kryetar, si i themi ne andej nga Veriu, «këmbët e lehta e faqja e bardhë». Shkoni bëni ndonjë punë tjetër të ngutshme. Parcelës i kemi dalë për zot vetëm ne, apo jo, more shokë? — iu drejtua ai ushtarëve të tjerë.

Ushtarët i miratuan fjalët e Gazmendit me fytyra të qeshura. Ai ia bëri me kokë kryetarit, të mos vazhdonte më tej, por kryetari nuk bindej.

Në fund e mbylli komisarri «sherrin», kur e pa se kryetari po e çonte gjatë.

— Ti e sheh, or kryetar, se nuk dëgjojnë. Çoji kooperativistët në ndonjë punë tjetër, apo s'ke punë?

Oj, thotë s'ke punë në këtë valë fushatë! Edhe natën më hënë po punojmë e nuk po ua dalim dot, aq shumë punë kemi! Më dhatë një ndihmë të madhe. Punë e mbarë pra, çuna! — i dha dorën komisarrit dhe iku.

— Ditën e mirë, shoku kryetar! — e përshëndetën ata.

Edhe kooperativistët përshëndetën me dorë dhe u larguan. Të gjithë u shpërndanë në vendet e tyre. Puna filloi më me vrull e ritëm luftarak. Dikur nisi kënga e bukës së re. Sulm nga të gjitha anët. Vrull i papërmbajtur. Kallinj të e grurit që nuk i kapte mirë drapri, i mblidhnin fëmijët prapa, pas «xhaxhi ushtarit» si i thonin ata.

Drapër për drapër, ecnin Gazmendi dhe Spiroja.

— Gazmend, të kërkojnë atje në krye të arës,
— i tha një ushtar.

Të dy drejtuan trupin. Në bregoren e kanalit qëndronte e ulur një vajzë. Spiros nuk iu durua pa folur.

— Ohoho! Ohoho! Ja, tani, mor jahu, shko e dil në raport para të fejuarës!

Buzëqeshën dhe pastaj Gazmendi, pasi mori leje, u nis.

Arlinda, me një trup të hollë si «më e mira belkëputurá», me një fytyrë pak të rrumbullakët, ku diktojë gjithmonë një ëmbëlsi që buronte nga sytë e saj të kaltër, ishte ulur në bregoren e kanalit. Ajo shkoqi midis pëllëmbëve dy-tre kallëza grurë dhe syri iu ngop me shëndetin e kokërrzave të tij, që nën rrezet e ngrohta të diellit ngjanin me kokrra xhevahiri. Mori disa prej tyre i futi në gojë e i përtypi. Ato iu dukën të ëmbla si sheqeri. Duke u përtypur lozte me gërshetin e saj të gjatë dhe kundronte fjongon e verdhë që ishte si fluturë, e cila i shkonte për bukuri bishtalecit të dredhur me kujdes. Në këto çaste Arlinda dëgjoi zhurmë hapash. Brofi në këmbë e pa Gazmendin që s'po ia ndante sytë. Në fotografi, me rrobet ushtarake, i fejuari i ishte dukur si tjetër njeri. Tani para syve kishte Gazmendin e saj të dikurshëm, po më i gjallë, më i shëndetshëm. Ajo i zgjati dorën dhe u skuq kur pa sa shpejt e shtrëngoi Gazmendin me dy duart e tij. Në atë shtrëngim duarsh qëndronin të gjitha ngjyrat e bukura të asaj dite, por më e ndezura, më e dashura, ngjyra e punës u paraprinte të tjerave. Kjo i ra vajzës përnjëherësh në sy, Vlonte filladi i grunoreve. Zienin zërat gaz-

morë të të rinjvet ushtarë. Vogëlushët ngjanin me zogjtë e pranverës. Gruri ishte luletëndelinë, ishte mjaltë, ishte bukë.

— Isha në repart — i tha ajo me atë zërin e butë, që të bënte për vete. — Atë shokët e tu më thanë se je këtu. Unë të bëra telegram dhe nuk më ke pritur, e!

— Unë të prisja, — bëri shaka Gazmendi, — po ç'të bëja?! Ky gruri nuk donte të të prisja. «Lere të fejuarën, — më tha, — se vjen e të gjen ajo kudo që të jesh».

Flisnin e nuk ia ndanin sytë njëri-tjetrit.

— Veprova mirë apo...? — e pyeti Gazmendi pas shakasë që bëri.

Dhe ajo, gjithë me buzë në gaz, i tha:

— Shumë mirë ke vepruar. Ta them singërisht. Ku ka takim më të bukur se këtu, Gazi im!

— Arlinda! Eja të të njoh me shokët. Do të të njoh pastaj edhe me një tjetër. Atë ta them me gjë a gjëzë.

Dy të rinjtë shkuan pranë Spiros. Arlinda u përshëndet me të. Pastaj Gazmendi e pyeti:

— Si të duket këtu, Arlinda?

— Ju paskam zili! — qeshi Arlinda. Të gjithë ishin të gëzuar dhe e kishin vënë vajzën në mes. Ajo fliste lirshëm me ta dhe vështronte grurin. Sytë i vajtën te drapri i ri që qëndronte mbi një piramidëz gruri.

«Drapërinjtë i kanë në dorë të gjithë, po ky drapër ç'ruan këtu?»

Tek po mendonte vajza kështu, Gazmendi i tha:

— Tani i erdhi radha gjë a gjëzës...

Duke folur ai vështroi nga drapri.
— Mos ma thuaj, — thirri Arlinda. — Mos ma
thuaj! Ai drapër pa zot atje është marrë për mua.
Ai më ka pritur mua.

Si tha këto, vrapoi e mori draprin. Filloi edhe
ajo të punonte me shokët e të fejuarit. Tek lëvizte
duart me aq shkathtësi e gëzim, Gazmendit i dukej
sikur nuk punonte po këndonte, sikur këndonte një
këngë për bukën e re...

E P A P R I T U R A

Gatuesja e brumit kishte lëshuar atë zhurmën e saj monotone në furrën e bukës. Elektromotori i saj fëshfërinte si një erë e lehtë vjeshtë. Përzierësi, që të kujtonte noçkën e një elefanti të vogël, tundte brumin.

Aroma e mirë e bukës së pjekur ndihej kudo në furrë. Aty brumbullonte edhe zjarri bubulak i saj.

Shpresa, furrtarja e turnit, që e kishte mbuluar fustanin me një përparëse të bardhë e mjaft të pastër, i fuste herë pas here krahët në kazan dhe ndihmonte përzierësin që të shpejtonte ritmin e rrotullimit. Shoku i saj vajiste tavat.

Në furrë vinte e vinte edhe një tjetër. Ai nuk punonte. Para pak çastesh ishte brigadier, tani nuk ishte më. Nuk i vinte mirë që po e linte atë vend pune. Bile një përrua i rrëmbyeshëm mërzie e ki-

shte vënë përpara. Ai buronte me forcë e vrull, aty te zëri i asaj që propozoi për shkurtrim. Para syve e kishte dhe e shikonte me bishtin e syrit.

Zhurma e gatueses së brumit u mek. Përzierësi e uli hundën me ngadalë, sikur nuk i erdhi mirë që i ra aq poshtë. Paq e në brumë! Ishte mësuar ai ta tundte brumin orë e çast.

«Tani — tha me vete ish-brigadieri, — shyqyr që erdhi ora. Ta shikoj të paktën sot si i bie kurri-zi për tokë, duke gatuar brumë. Jepi, moj, ho,ho,ho!»

Shikonte tej e tej koka e tij lart, vështrimi diku. I tëri kishte qëndruar në një pozicion mospërfillës për atë që ndodhi.

— A ju ka lajmëruar elektrikisti, o Xhemal? — pyeti furrtari.

— Përse? — pyeti brigadieri i hequr.

— Se sot ka remont linje.

— E di shoqja, — tha me ironi për kunatën.

— Lajmëroni për dyfishimin e turnit. Tensioni nuk vjen gjer në mbrëmje.

— Unë s'bëj asgjë sot, përveç dorëzimeve!

Luajti duart. Sikur desh të thoshte me ato «S'ke ç't'i bësh! Po të isha brigadier, për dy minuta turni do të ishte këtu. Tani gjejeni vetë, sidomos ajo».

— Bëje për hatrin e kunatës, — tha Shpresa.

«Ç'kunatë je ti, moj! Propozon ti për mua si i tepërt në këtë vend!? E ç'më pandeh mua, sylesh, qoftë gangull, apo mullar bari, që të shkoj e të sjell turnin? Këtu dua t'i shoh djersët e tua palë-palë. Ta kesh këtë prej meje».

Dhe, me këto mendime Xhemali e shikoi vëngër. Furrtarja e kuptoi mirë se ç'thanë ato sytë e Xhemalit!

Pastaj Xhemali mendoi se me Shpresën, në praninë e furrtarit tjetër, duhej folur me dorashka. Të ishte vetëm për vetëm me të gjithë dufin, zemërimin e stuhinë e atyre fjalëve që mbante brenda do t'ia zbrazte me egërsinë e atyre ditëve të dimrit. Nga ato ditë ku ka ngriera e acar, me re që shpëtojnë qiellin, me të vërsulura shiu e rrebeshi të ftohtë, që as toka mos t'i mbajë! Nuk pat rast e atëherë u përgjigj pa ulur egërsinë e shikimit, (vetëm në sytë e tij ishte dita e dimrit):

— Në punë, shoqja Shpresë, dhe sidomos në mbledhje, nuk ka kunat e kunatë, por jemi të gjithë të barabartë.

Xhemali kroi zverkun e trashë. Pastaj fërkoj gushën e dhjamur rrathë-rrathë. Po të kishte qëlluar pranë ndonjë shok besnik, nga halli do t'ia kishte luajtur syrin e majtë kokërrdhok nja njëqind herë. Fytyrës së Shpresës i ra një çehre e rëndë.

— Për mua hap mos luaj, — u përgjigj ajo. — Por shiko ama se puna po çalon.

— Pikë përgjegjësie nuk mbaj! Për këtë punë as gëk as mëk, nuk dua të ta dëgjoj zërin. More vesh?

Shpresa e shikoi si fshihej inati pas atyre fjalëve. Shikoi orën e murit. Po afrohej mesi i ditës. Aty nga ora e dy e pasdrekes hynte furra e dytë, po të vazhdonte punën gatuesja e brumit. Por sot ishin pa të. Si t'ia bënë? As turni tjetër nuk lajmërohej. Si t'ia bënë? Atëherë Shpresa përveshi mëngët dhe ia dha përzierjes së brumit si të ishte në punë gatuesja.

«Ti ke nevojë për kullim të ndërgjegjes, o Xhemal, ashtu si kullohet ara për të rritur gru-

rin e shëndetshëm. Të duhet lopata për kullim pa-
tjetër ty».

Kështu mendonte Shpresa kur në derë u dha
burri i vet. Ajo u mundua t'i jepte shkëlqim fytyrës.
S'donte ta dinte i shoqi se çfarë kishte ndodhur. Më
mirë të shtrohej biseda në shtëpi, urtë e butë. Në
furrë s'ishte vendi për llafe. Duhej punë aty.

«Po tërëgon shumë fytyra e Xhemalit», tha me
vete.

— Ç'ke kështu? — e pyeti i vëllai Xhemalin.

— Pyet më mirë tët shoqe — bërtiti ai kur pa se
furratari iku për të lajmëruar që mungonte korenti.

— Ç'ka? — iu drejtua Shpresës.

— E kanë hequr si brigadier.

— Kush?

— Kolektivi.

— Gënjen. Ti më hoqe!

— Unë vetëm sa propozova...

— E dëgjon?!

— Xhemal! — i tha Shpresa me të butë, — ule
zërin.

— Më thuaj më mirë shejtan, — i ndërhyri ai,
— dreq, çfarë të duash, por emrin tim mos më zër
me gojë.

Filloi hakmarrja zemërake e Xhemalit.

— Dua të më kuptosh! Më mirë të filloja nga ti,
e pastaj për të tjerët.

Vështroi të shoqin. Ai ia pasoi:

— Si kështu, Xhemal, për këtë punë je bërë
flakë në fytyrë? Mor vëlla, me tapi nuk e ke ven-
din e punës. Sot brigadier, nesër bujk. Edhe më i
nderuar...

— Si, edhe ti kundër?!

— Jo ndaj teje, por ndaj vendit tënd. Ime sho-

qe bëri mirë që filloi nga vatra jonë. Do të fliste dikush në atë mbledhje: «Moj ti! Si të rrjedhkan ulluk fjalët për të tjerët! Eh, moj xhane! Çoje kokën pak lart dhe shiko trarin që të ka zënë çatinë. Pastaj folla!»

— Kësaj nuk i duhej të fliste. Askujt tjetër s'i kishte rënë në mend që të propozonte!

— Në mos sot, nesër!

— Kjo, o vëllai, është e papritur.

— E papritur, lum vëllai, po për mirë ka për të dalë.

— Domosdo ti i del zot sat shoqeje!

— Jo asaj, por së drejtës!

— A, kështu qenka puna! Atëherë ti jeto me drejtësinë e gruas sate, kurse vëllait tënd ke për t'i parë shpinën.

— Çfarë flet ashtu, Xhemal? Fjala e fundit të ka dalë e para! Pse nxitohesh?!

— Aspak.

— Xhemal! — u dëgjua zëri i Shpresës. — Më thuaj më mirë «shporru prej tim vëllai», se sa të keqesh me të. Ai s'të ka bërë asgjë. Me mua, me mua fol, dhe në rast se e shikon të arsyeshme, ngrije zërin, gjer ku nuk dëgjohet.

— S'ta pata për borxh të flisje ashtu, — tha me gjysmë zëri Xhemali.

— Mirë, o Xhemal, po në hak të huaj unë nuk hyj.

— Atëherë të mbaka haku im?!

— Haku yt është dhe imi! — tha Shpresa.

— Trang... Trang... Trang... 12 herë dha krismë ora e murit.

— Dang... Dang... Dang... iu bë sikur po i binin me çekiç kokës së tij.

Atëherë Xhemali doli fluturim përjashta. I ra një ndjenjë pendimi e thellë për fjalët që i tha të vëllait. «Lodhet ai në punë atje, duke luajtur lopa-tën, e lodh edhe unë këtu me shamatë. Aq më tepër them edhe fjalë që nuk më shkojnë. Pu! Pu! Pu!»

Dhe i ra ballit me dorë.

Shpresa e vështroi të shoqin. Ëmbëlsia e shiki-mit thoshte: «Mos u bëj merak ti! Në më thëncin Shpresë, do ta rregulloj këtë punë».

Ajo përcolli të shoqin dhe hyri brenda. Filloi punën.

— Ku je, moj Shpresë, — dëgjoi një zë pas shpine. — Ty të lumtë, ia ke çuar si burrneshat. Kësi njerëzish duam ne.

— «Ah, sikur të jetë zëri i Xhemalit». Në ato çaste kjo ishte dëshira e saj e ngutshme.

Ajo u soll prapa. Pa sekretarin e Partisë dhe Xhemalin.

Sekretari ia shtrëngoi dorën me ngrohtësi. Dik-toi se fytyra e Shpresës nuk e kishte shkëlqimin e atyre ditëve të tjera. Xhemali ishte hundë e buzë... Diçka nuk shkonte këtu. Sekretari përfshiu furrën me një sy të ftohtë, që erdh e u gjallërua pak nga pak. U kthye nga Xhemali dhe e pyeti pse nuk e kishte dyfishuar turnin.

— Duhet të jesh njoftuar që sot nuk ka drita...

Xhemali ngriti supet dhe mendoi se e hodhi me aq.

— Brumi nuk bëhet duke ngritur supet, po du-ke e përzier me dorë, shoku Xhemal!.. Mos do të hanë njerëzit tepsitë tuaja bosh?

— Mos u bëj merak, shoku sekretar. E nisa furrтарin të lajmërojë turnin tjetër...

— Rri, ti, rri, moj Shpresë, — tha sekretari, që e kuptoi se ajo donte ta zbuste. — Rri... Xhemalin e gjeta tek ikte në shtëpi... S'ka korent dhe, o burra, mbathja! Apo është ajo puna e brigadierllëkut që të ka mbetur në qafë, si puna e kularit?!

— Unë kam për të bërë vetëm dorëzimet, shoku sekretar. Do të kthehesha pas dite.

— Aha... E mora vesh. Nuk je më brigadier dhe aq të bën në bëhet buka apo nuk bëhet!

Tundi kokën me një ndjenjë shqetësimi dhe mërzie dhe hoqi xhaketën.

— Këtu kam punuar dhe unë dikur, o Xhemal, e atëherë nuk kishim as përzierëse brumi, as korent. Kishim vetëm këto... — sekretari tregoi muskujt e fryrë nënë këmishë. Tani ai nuk ishte i zemëruar, për më tepër dukej i kënaqur që iu dha rasti të kujtojë kohën kur punonte në furrë. I futi duart në brumë me kënaqësi dhe si e pa Xhemalin në sy, vazhdoi:

— Kështu punoja një kohë dhe nuk punoja keq. Më thanë se ishte e nevojshme të kaloja në fushë dhe mora lopatën... Do të punojmë ku të ketë nevojë, o Xhemal. Po vij nga mbledhja... Një nga rojet foli bukur. «E di si është puna e burokratit? — tha ai. — Është si puna e miut që kërkon vrimë. E ndjek dhe e nuhat atë vrimë gjithë kohën dhe nuk e lëshon me dëshirë, sepse ka bërë çmos për ta gjetur. Përtypet miu burokrat dhe rri urtë e butë aty! Se e ka të qartë ai që po e kullot badiava, prandaj vetëm hesht, rri rehat e nuk ndihet për së gjalli. Doni shembuj ju? Jua jap unë. Ka p.sh. në arë punë për dy vetë, brigadieri dërgon tre, njëri e kullot qyl. Atje në shërbimet e artizanatit, — tha ai, — ka një brigadier. Për çdo repart ka dhe një

përgjegjës. Këta përgjegjësit a nuk mund të bëjnë punën e brigadierit!? Ka dy roje sektori ditën, shumë mirë mund ta bëjë njëri. Unë, që të mos mbetem një mi i tillë, dua të dal nga kjo skutë ku kam hyrë. Sa më parë!» Kështu, o Xhemal! E filloi nga vetja luftën ai, si nuk ka më mirë, si nuk ka më bukur. U tregua i pjekur.

«Dhe i luajtur nga mendtë!» murmuriti nëpër buzë ish-brigadieri, i mbështetur pas tavolinës. Ai që kishte diskutuar kështu ishte i vëllai, i shoqi i Shpresës. Pastaj iu drejtua sekretarit:

— Jo i pjekur, por i mençur, shoku sekretar. I ka rënë hilesë ai. Ka thënë me vete, sa të më heqin të tjerët, më mirë po propozoj unë. Ka dashur të paraqitet si lugë e larë!

— Ju jeni shumë i cekët, shoku Xhemal! Atëherë sipas teje edhe Shpresa, që propozoi për ty, e tillë qenka?

— Jo, për atë nuk them asgjë. Ajo ka vepruar drejt.

Xhemali nuk kishte si të thoshte ndryshe në sy të sekretarit.

— Ato që the, — ia priti sekretari, — janë vetëm fjalë goje, por jo fjalë zemre. Po të ishin të vërteta ato fjalë, nuk do t'i mbaje mëri Shpresës.

— Jo, më vjen keq, shoku sekretar, që më thoni ashtu. Pyeteni, po deshët, nëse i kam rënë në qafë.

— S'kam nevojë ta pyes. Përgjigjen e gjeta në fytyrën e saj.

Sekretari gatuante brumin si një furrtar i mirë dhe pasi mbushte tavat e bukës i shtynte në grykën e furrës me lopatën e gjatë.

— Këtu s'është koha që ta zgjatim, se ja furrat Pashreke duku andej nga zyra. Je edhe më i qetë.

Atje t'i shoshitim punët, — hodhi sytë nga furrta-
ja që punonte me vrull. — Shpresë, moj nuse! Më
ngadalë, moj trime, ç'është ai vrull ashtu?

Vrulli i saj ishte i papërmbajtshëm. Bashkë
me sekretarin, u pikonin djersët pikë-pikë.

Ora po shkonte dy. Sekretari përcilte bukët
në furrë. Furra e parë hyri shpejt, sikur të ishte
në punë gatuesja e brumit. U desh stërmundim
veçse! Këtë e ndienin, por gëzimi ua mundi lodh-
jen, sepse rezerva e brumit nuk u pre. Filloi e dy-
ta furrë. Sekretarin e lajmëruan për një punë të
ngutshme.

— Mbeta vetëm, — tha Shpresa pa u lëshuar.

— Jo! Jo, moj nuse! Do të jetë Xhemali.

— Nuk e ndiej veten mirë, se do të kisha pu-
nuar me kohë.

Ndërgjegjja u rëndua akoma më tepër.

— Si të duash. Që je pak i sëmurë, këtë e pa-
shë në fillim, prandaj s'të bëra zë!

«Pak i sëmurë». Xhemalit i dogji sikur të kish
prekur një urë zjarri me gjuhë. E ndiente veten
shumë të shqetësuar, prandaj doli menjëherë ja-
shtë, sapo iku sekretari.

Ai hynte dhe delte. Delte dhe hynte. Brenda
s'i bëhej të rrinte, por edhe jashtë nuk kishte qetë-
si, se i bëhej sikur merrte turpin me vete. Më dysh.
Edhe ndërgjegjja në dyluftim. «Kunata mbase s'ka
faj, se kot nuk do t'i thoshin të tjerët»: «Të lumtë».
Edhe sekretari nuk ia shtrëngon dorën askujt për
të keq. As im vëlla, po të ish në gabim, nuk do ta
përkrahte fjalën e saj. E njoh, unë atë. Hej, belat!
Mos bie mbi veten time kamxhiku i gabimit. Të
kërkoj falje!... Falje ndaj Shpresës?... Jo... Po du-
het pra!

Përsëri hyr e dil nga furra. «Si tha sekretari? Burokrati si mi?! Unë i tillë? Xhemal miu unë?! Jo! ... Jo!... Duhet t'i shtrohem punës!»

Hyri brenda. U step. Gjuha iu rëndua. S'i nënshtrohej komandimit të trurit. Edhe goja iu mbyll, se ia kyçi sedra. Doli prapë jashtë.

Mendoi Shpresa:

Ta kuptova qëllimin, o Xhemal! Kërkon të vish këtu, në këtë truall ku thashë unë, ku thanë sekretari, im shoq, ku thanë të gjithë. E ke të qartë ti, o Xhemal, se ky truall është truall pune, i fortë, i paçarë, i pashmangshëm. Kërkon t'i lësh sorollatjet poshtë e lart ti, atë taban prej druje të kalbur! Të shikoj unë, të shikoj, se kot nuk hyn e del. Eh, kjo sedra! Do ta thyej unë tani... Me se?!... Ah, more Xhemal, për pak harrova se urdhrat e përgjegjësit të sektorit, kur kanë qenë në dobi të punës, ti i ke zbatuar një për një. E gjeta, e gjeta...

Në këto këstu, erdhi furrтари tjetër dhe Shpresa gati sa nuk brohoriti kur e pa.

Ajo ia tregoi një nga një mendimet e veta shokut të punës dhe e këshilloi të vepronte sipas porosisë së saj, sapo Xhemali të hynte brenda.

— Xhemal, — i tha ai porsa erdhi, — isha te përgjegjësi i sektorit.

— Çfarë të tha? — pyeti njerëzisht Xhemali.

— T'i bësh dorëzimet Shpresës dhe të punosh në vendin e saj. Ajo do të ndajë bukën sonte.

Xhemali nuk e zgjati. Atë fjalë kishte pritur. Madje, në sy të Shpresës, ky ishte urdhër e urdhrat s'i bëhej fjalë. Filloi menjëherë punën. Shkoi në përzierjen aty ku kishte më shumë lodhje.

«T'i tregoj Shpresës se edhe unë ia them punës së vështirë» mendoi.

Shpresa bëri sikur merrej me ndarjen e bukës, por me bisht të syrit vështronte Xhemalin.

Ai po djesinte i tëri. Krahët e tij ishin këputur sikur t'u kishe rënë me shkop, pa pushim. Mundahej të punonte shpejt e shpejt, por kurrë s'ia arrirte të punonte si sekretari e si ai furrtari tjetër, pa le si Shpresa jo se jo.

Hahej me veten:

«Hë, o Xhemal, ku është më mirë, atje ku ishe apo këtu? Atje, atje, se këtu je bërë që as b... e tua të mos i lidhësh! S'të dija për kaq të ligisht, o Xhemo, me tërë atë trup që ke! Dy herë i mblaçite duart në brumë, më shumë të përzjeu ai ty, se ti atë. S'ka si ndodh ndryshe, kur nuk ke bërë punë krahu e je marrë me punë të lehtë.»

Vështroi kumatën me sy të mirë.

«Më rrofsh, moj kumatë. Më nxore në rrugën e punës, he ty ta lumsha! Jepi, jepi Xhemo, ngjeshi duart në brumë!»

Përsëri i jepte me sa fuqi kish. Po hë de, nuk mundej. Shpresa i erdhi në ndihmë.

«Mos, moj nuse! Rri rehat, moj kumatë! Koka ime këtu bindet, këtu!»

Ajo buzëqeshte dhe punonte.

Dritat elektrike ranë mbi fuqinë. U ndriçua çdo gjë, por shkëlqimin më të ndritur e mori Xhemali.

PASQYRA E LËNDËS

Në rrugën «Çimisko» të Selanikut	3
Gjarpri i unorit	12
Amanëti i partizanit	21
Ditët e njohjes	32
Kënga e bukës së re	45
E papritura	54

Gjoni, Ç,

Në rrugën «Çimisko» të Selanikut,
Tregime. T.; «Naim Frashëri», 1979.

. . . f

B-ka të mëdha dhe

B-ka të vogla: 891: 983-32

Gj 92

Tirazhi 4.000 kopje

Format 70x100/32 Stash: 2204-72

KOMBINATI POLIGRAFIK — Shtypshkronja e Re
Tiranë, 1979

